

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут державного управління
Кафедра державного управління і місцевого самоврядування

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня магістра

студентки Колеснікової Анни Олександрівни

академічної групи 281М-22з-5 ІДУ

спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування

на тему: «Внутрішні і зовнішні виміри національної безпеки в умовах збройної агресії»

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка за шкалою		Підпис
		рейтинговою	інституційною	
кваліфікаційної роботи	Баштанник В. В.			
розділів:				

Рецензент:				
------------	--	--	--	--

Нормоконтролер:				
-----------------	--	--	--	--

Дніпро
2024

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка кваліфікаційної роботи ступеня магістра на тему «Внутрішні і зовнішні виміри національної безпеки в умовах збройної агресії».

75 стор., 1 табл., 1 рис., 82 джерела.

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ОБОРОНА, ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ, ВНУТРІШНІ І ЗОВНІШНІ ВИМІРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ, НАЦІОНАЛЬНА СТІЙКІСТЬ.

Об'єкт дослідження – національна безпеки України в умовах збройної агресії.

Предмет дослідження – внутрішні і зовнішні виміри національної безпеки України в умовах збройної агресії.

Мета дослідження – аналіз внутрішніх та зовнішніх аспектів національної безпеки загалом та в умовах збройної агресії, визначення проблем у нормативно-правовій базі національної безпеки та актуальних загроз національній безпеці країни, пошук способів їх запобігання.

У першому розділі з'ясовується концепція парадигми національної безпеки, її основні аспекти та виміри. Другий розділ присвячено стратегічним орієнтирам державного управління сферою національної безпеки, розглянуто зарубіжний досвід. У третьому розділі визначено і класифіковано актуальні загрози національній безпеці, запропоновано шляхи їх вирішення, проаналізовано нормативно-правову базу з питань національної безпеки.

Сфера практичного застосування результатів роботи – результати роботи можуть бути використані під час розроблення й підготовки документів державного рівня, законів, концепцій тощо.

ABSTRACT

Explanatory note of the master's degree qualification thesis on the topic «Internal and external dimensions of national security under the armed aggression»

75 pages, 1 table, 1 figure, 82 sources.

NATIONAL SECURITY AND DEFENSE, NATIONAL SECURITY THREATS, NATIONAL SECURITY IN THE FACE OF ARMED AGGRESSION, INTERNAL AND EXTERNAL DIMENSIONS OF NATIONAL SECURITY, NATIONAL RESILIENCE.

Object of research – national security under the armed aggression.

Subject of research – internal and external dimensions of national security under the armed aggression.

The purpose of research – to analyze the internal and external aspects of national security in general and in the conditions of armed aggression, identify issues in the legal framework of national security and address current threats to the country's national security, seeking ways to prevent them.

The first section examines the concept of national security, its fundamental aspects and dimensions. The second section focuses on the strategic guidelines of state management in the field of national security, considering international experience. The third section identifies and classifies current threats to national security, proposes ways to address them, and analyzes the legal framework for national security.

Scope of practical application – the results of the research can be used in the development and preparation of state-level documents, laws, concepts, etc.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1 СУТНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ІДЕЙНО- КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ.....	8
1.1. Концептуальні підходи до визначення парадигми національної безпеки	8
1.2. Основні структурні аспекти національної безпеки України.....	15
1.3. Система національної стійкості як підґрунтя національної безпеки.....	22
РОЗДІЛ 2 ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ОРІЄНТИРИ У ПИТАННІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ	27
2.1. Стратегічні орієнтири державного управління сферою національної безпеки в умовах сьогодення	27
2.2. Політичні цінності та політико-ідеологічні орієнтації громадян України в період російської агресії: стан і напрями змін	32
2.3. Політика протидії можливим загрозам національній безпеці провідних країн ЄС, США та Великої Британії: досвід для України	35
РОЗДІЛ 3 АКТУАЛЬНІ ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: АНАЛІЗ І ПОШУК РІШЕНЬ	41
3.1. Визначення актуальних загроз національній безпеці у сфері внутрішньої та зовнішньої безпеки країни.....	41
3.2. Сучасний стан та проблеми нормативно-правового забезпечення національної безпеки в Україні.....	51
3.3. Роль територіальної оборони в обороноздатності держави в умовах воєнної агресії.....	55
3.4. Шляхи вдосконалення сфери національної безпеки в умовах війни	60
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67

ВСТУП

Актуальність теми. Багатовіковий досвід людства підтверджує, що забезпечення безпеки є невід'ємною частиною діяльності держави та суспільства. Українське суспільство завжди розглядало завдання збереження території держави як загальнонаціональне завдання. Національна безпека є провідним чинником самозбереження нації та держави. Концепція національної безпеки тісно пов'язана з усіма аспектами життя людини, суспільства і держави. В умовах збройної агресії питання національної безпеки набуває особливого значення, беззаперечною є необхідність постійного вдосконалення системи національної безпеки, покращення структури законів та передбачення можливих загроз, посилення готовності держави до захисту.

Для України завдання розвивати та вдосконалювати систему національної безпеки набуло особливого значення після початку повномасштабної війни. Зазначені цілі військової агресії РФ включали в себе порушення державного суверенітету та демократичного конституційного ладу України шляхом призначення на високі державні посади осіб, які контролювались росією. Загрози для національної безпеки і з 2014 року становили серйозну небезпеку, а нові обставини додавалися до вже існуючих, створюючи небезпеку для громадян, державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу, а також інших важливих аспектів життя. У таких обставинах Україна була змушена прийняти всі можливі заходи, спрямовані на відбиття військової агресії та захисту державного суверенітету. Належний захист держави, її інтересів та громадян можливий за наявності чіткого законодавчого регулювання, системної, стабільної, збалансованої та дієвої нормативно-правової бази, а також структурованого аналізу наявних та можливих загроз.

Стан і ступінь розробки проблематики в спеціальній літературі. Безумовно, наразі існує величезний досвід вирішення проблем забезпечення

безпеки у дослідженнях вітчизняних вчених. Досить змістовно досліджена проблема нормативно-правової бази національної безпеки, зокрема, у роботах А. В. Акімова [3], О. М. Житника [13], В. М. Лісовського [22] та ін. Питання концепції національної безпеки розглядали: Г. П. Ситник [64; 65], О. С. Власюк [8], Х. М. Маркович [26], О. В. Мотайло [32], О. Соснін [70] та ін. Недостатньо вивчені загрози національній безпеці, запропоновані науковцями ідеї не класифіковані, іноді розмиті. Цікаві дослідження питань протидії внутрішньополітичним загрозам національній безпеці В. П. Горбуліна [11], А. В. Рубана [57], В. В. Сокурєнка [69], О. Резнікової [55; 56], інших дослідників. Дуже мало досліджень присвячено національній безпеці в умовах збройної агресії. Але є змістовні роботи таких науковців, як: А. Л. Бейкуна [5], М. М. Шевченка [77], Л. М. Стрельбицької [72] та ін. Глибоко досліджене питання інформаційної безпеки у дисертації О. В. Саган [60].

Об'єкт дослідження — національна безпека України в умовах збройної агресії.

Предмет дослідження — внутрішні і зовнішні виміри національної безпеки України в умовах збройної агресії.

Мета роботи полягає в системному аналізі внутрішніх та зовнішніх аспектів національної безпеки загалом та в умовах збройної агресії, визначенні проблем у нормативно-правовій базі національної безпеки та актуальних загроз національній безпеці країни, пошуку способів їх запобігання.

Досягнення означеної мети передбачає вирішення наступних завдань:

- з'ясувати концепцію парадигми національної безпеки та її структурні аспекти;
- визначити основні напрями державного управління сферою національної безпеки в умовах збройної агресії;

- описати зарубіжний досвід політики протидії загрозам національній безпеці, корисний для національної безпеки України;
- визначити та класифікувати основні загрози національній безпеці в контексті збройної агресії;
- проаналізувати сучасний стан та проблеми у нормативно-правовій базі з питань національної безпеки;
- як результат проведеного дослідження запропонувати шляхи вдосконалення сфери національної безпеки у протидії актуальним загрозам.

Методи дослідження, покладені в основу дослідження: системний аналіз, діалектичний метод пізнання, компаративний метод, метод узагальнення, метод опису, метод класифікації та систематизації інформації, аксіоматичний метод.

Практичне значення результатів полягає в тому, що висновки і рекомендації дослідження визначають пріоритетні напрями забезпечення національної безпеки України в умовах збройної агресії, основні загрози було класифіковано й систематизовано. Результати роботи можуть бути використані під час розроблення й підготовки документів державного рівня, що стосуються питань національної безпеки, під час досліджень національної безпеки іншими науковцями, під час викладання дисциплін «Публічне управління у сфері національної безпеки», «Державна безпека і правопорядок» тощо.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел. Обсяг роботи становить 75 с., робота містить 1 таблицю та 1 рисунок. Кількість використаних джерел налічує 82 найменування.

За темою дослідження підготовлена та подана до друку до журналу «Публічне управління та місцеве самоврядування» стаття на тему: «Місце і значення Ради національної безпеки і оборони України в контексті реалізації безпекової функції держави».

РОЗДІЛ 1

СУТНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ІДЕЙНО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

1.1. Концептуальні підходи до визначення парадигми національної безпеки

Національна безпека є найважливішою фундаментальною цінністю будь-якої держави, але, як не дивно, науковці й досі не прийшли до конкретного визначення національної безпеки як поняття із усіма його особливостями. На тлі подій сьогодення визначення парадигми національної безпеки набуває особливого значення. Звичайно, для більшого розуміння того, як захищати країну та підтримувати національну безпеку, потрібно осмислити весь спектр концептуальної сутності цього феномену. Поняття «національної безпеки» багатогранне, має чимало вимірів та аспектів, з яких можна розглядати це питання. Національна безпека може розглядатися і сприйматися як на побутовому, так і на теоретичному рівні.

Звичайно, перш за все звернемося до того, як трактується це поняття Законом. Стаття 1 Закону України «Про національну безпеку України» визначає національну безпеку як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [44]. Дефініція доволі розпливчата, немає конкретики. На відміну від попереднього Закону «Про основи національної безпеки» від 2003 року [45], тут не сказано навіть про цінність людської безпеки. Усе, що стосується людини та її безпеки, сховано під всеохоплюючим поняттям «національних інтересів», яке визначається як: «життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний

розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» [44]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що у пріоритетах країни саме «інтереси» людини, суспільства і держави. Недоліки цих трактувань проаналізовані у 3 розділі дослідження.

Задля розуміння сутності поняття доцільним буде визначити етимологію слів «національний» та «безпека» окремо. Слово «національний» є похідним від латинського терміну «нація» (народ). В українській літературній мові термін «нація» тлумачиться, здебільшого, як синонім слів країна, держава. Виходячи з цього, термін «національний» можна розуміти як явище, що відноситься до суспільно-політичного життя нації [70]. Так, термін «національний» вважається синонімом слова «державний». Зміст поняття «безпека» означає «відсутність загрози», як для особистості, так і суспільства, і держави. Відповідно до пропозицій Фонду національної міжнародної безпеки при ЮНЕСКО національна безпека визначається як «система державних і суспільних гарантій стабільного розвитку нації, захисту її базових цінностей та інтересів, джерел духовного і матеріального добробуту від зовнішніх та внутрішніх загроз» [8, с. 25]. На думку колишнього міністра оборони США Г. Брауна, національна безпека — здатність зберігати територію, підтримувати економічні відносини з іншими країнами світу, на різних рівнях захищати від зовнішнього негативного впливу свої інститути та систему управління, контролювати свої кордони [78].

Якщо говорити про національну безпеку України, то в широкому розумінні це спосіб самозбереження українського народу в межах власної незалежної держави. О. С. Власюк визначає національну безпеку України як «систему державно-правових і суспільних гарантій стабільності життєдіяльності та розвитку українського народу загалом та кожного громадянина зокрема, захист їхніх базових цінностей і законних інтересів, джерел духовного та матеріального розвитку від можливих реальних і потенційних, внутрішніх та зовнішніх загроз» [8, с. 25].

О. Соснін, аналізуючи етимологічне значення слів, пропонує розуміти національну безпеку як [70]:

1. Безпека народу, нації, тобто усього населення країни — громадян як моно-, так і багатонаціональної.

2. Безпека суспільства як об'єднаних історично обумовленими умовами спільної життєдіяльності людей.

3. Безпека держави, тобто організаційно-правової форми об'єднання народів, нації, що є засобом ведення спільних справ.

Науковець вважає, що неузгодженість між цими елементами може впливати на безпеку. І складність для України саме в тому, що її населення багатонаціональне, що породжує певні протиріччя інтересів суб'єктів національної безпеки. Таким чином, науковець приходиться до думки, що національна безпека це, насамперед, «показник здатності суспільства й держави, що захищають національні інтереси самостійно чи разом з іншими дружніми країнами, стримувати або усувати внутрішні й зовнішні загрози національному суверенітету, територіальній цілісності, соціальному ладу, економічному розвитку, іншим важливим елементам духовної й матеріальної життєдіяльності»; водночас це «ступінь захищеності інтересів особистості, суспільства й держави від зовнішніх та внутрішніх загроз» [70]. Отже, О. Соснін вважає в сутності національної безпеки не тільки безпеку суспільства й держави, але й їх діяльність щодо забезпечення безпеки, зокрема, співпрацю із іншими країнами.

В. Білий, В. Михальчук національну безпеку вважають як здатність держави зберігати свою цілісність, вирішувати політичні, економічні, соціальні та інші питання й виступати самостійним суб'єктом в міжнародних відносинах. Наголошується саме на забезпеченні реалізації національних інтересів з використанням усього арсеналу наявних засобів [6, с. 94].

Окремі науковці розглядають національну безпеку як категорію, яка

характеризує ступінь захищеності життєво важливих інтересів, прав і свобод людини, суспільства і держави загалом від зовнішніх та внутрішніх загроз або навпаки, ступінь відсутності загроз щодо прав та свобод людей, базових інтересів і цінностей [26, с. 12].

Важливою складовою поняття національної безпеки є національні інтереси. В Законі України «Про національну безпеку України» представлено тільки поняття національних інтересів, але науковці розрізняють «національні інтереси» та «національні цінності». На думку О. С. Власюка, національні цінності — це «матеріальні і духовні об'єкти, ставлення до яких набуло визначального значення для самоусвідомлення та існування народу України. Це основа мотивації його діяльності і саморозвитку [8, с. 25]. Національні інтереси, в свою чергу, — це «усвідомлювані елітою суспільства потреби українського народу у збереженні та розвитку національних цінностей» [2, с. 75]. Залежно від характеру та сфери прояву національні інтереси науковець поділяє на стратегічні й тактичні, політичні та економічні, соціальні й екологічні тощо. Метою захисту національних інтересів є усунення або мінімізація втрат, таких, як територіальні, демографічні, економічні, екологічних та інші. Основою національного інтересу є потреби в розвитку та безпеці індивіда, суспільства та держави, вони зорієнтовані на забезпечення виживання та прогресивного розвитку [2, с. 75].

Забезпечення національної безпеки передбачає вжиття заходів для запобігання і реагування на потенційні загрози та мінімізації їх негативного впливу. Це включає управління ризиками, стратегічне планування, створення відповідних інституційних механізмів і співпрацю з іншими державами та міжнародними організаціями. Підписання та дотримання міжнародних угод і правових зобов'язань сприяє підтримці національної безпеки через обмін інформацією, спільні оперативні дії та подолання спільних викликів [26, с. 12].

Національним інститутом стратегічних досліджень були визначені такі пріоритетні національні та національно-державні інтереси України [27, с. 784]:

1. Забезпечення суверенітету та територіальної цілісності.
2. Подолання економічної кризи.
3. Досягнення національної злагоди, політичної та соціальної стабільності.
4. Збереження генофонду народу, зміцнення здоров'я громадян.
5. Створення демократичного суспільства.
6. Інтеграція України в європейську та світову спільноту.
7. Забезпечення екологічно безпечних умов життєдіяльності.
8. Створення цілісної системи забезпечення національної безпеки.

Науковці збігаються у думці, що національна безпека містить широкий спектр аспектів, зокрема, військову безпеку, політичну стабільність, економічну безпеку, енергетичну безпеку, кібербезпеку, безпеку засобів масової інформації, безпеку критичної інфраструктури, боротьбу з тероризмом, злочинністю, збройними конфліктами, хворобами та іншими загрозами.

Л. А. Сиволап, підсумовуючи різні дослідження, визначає такі основні показники національної безпеки [63, с. 58-59]:

- національну незалежність і суверенітет, територіальну цілісність держави;
- розвиненість громадянського суспільства, рівень демократизму, сформованість та дієвість законодавчої бази правової держави, захищеність особи;
- економічні можливості держави, захищеність особи;
- наявність загальної стратегії національного розвитку, загальновизнаної мети;
- національну згоду і єдність, внутрішньополітичну стабільність;

– готовність та здатність політичних сил реалізовувати загально визначені цілі/

Виходячи із вищезначеного, доцільно говорити про внутрішню та зовнішню безпеку. Внутрішню безпеку автори підручника «Глобальна та національна безпека» визначають як міру захищеності національних інтересів від загроз, джерелами яких є процеси, явища, події, а також дії або бездіяльність юридичних та фізичних осіб, які розміщені в межах території держави і перебувають під її юрисдикцією [2, с. 96]. Тобто особливості загроз зумовлені внутрішніми чинниками, а їх нейтралізація залежить від можливостей державної влади. О. Соснін вважає, що внутрішня безпека проявляється в суспільній сфері, яка є ядром внутрішньої безпеки, до сфери якої відносяться ті суспільні відносини, які «пов'язані із запобіганням або усуненням загрози для життя і здоров'я людей, їхнього майна (власності) всередині країни» [70]. Вона органічно пов'язана з особистою безпекою громадян та суспільним порядком. Внутрішня безпека, власне, є ядром найбільш важливої й істотної складової — соціальної безпеки і навпаки. Загрози внутрішній безпеці проявляються в різних сферах життєдіяльності суспільства і держави: політичній, економічній, соціальній та гуманітарній (духовній) [2, с. 96].

Зовнішня безпека, згідно авторам підручника «Глобальна та національна безпека» — це також міра захищеності національних інтересів від загроз, але джерелами їх є процеси, явища, події, дії або бездіяльність юридичних та фізичних осіб, які перебувають поза межами території держави і не підпадають під її юрисдикцію [2, с. 96]. Тобто, нейтралізація зовнішніх загроз визначається не тільки можливостями державної влади, а спроможностями міжнародних структур безпеки, станом системи міжнародних відносин, місцем в них держави. За О. Сосніним, зовнішня безпека — це «захищеність національних інтересів, національних цінностей і способу життя від загроз, що виходять ззовні». Від зовнішніх загроз держава захищається двома шляхами: підтримкою необхідного й достатнього оборонного потенціалу і побудовою стабільної системи

міжнародних відносин у всіх сферах [70]. Загрози зовнішній безпеці можуть проявлятися в політичній, економічній, гуманітарній (духовній) сферах.

Як ми бачимо, головною метою національної безпеки є запобігання, нейтралізація загроз національним інтересам. Тому важливо визначити і поняття «загрози». Під загрозами національній безпеці України О. С. Власюк розуміє «потенційно і реально небезпечні процеси та дії (природні й соціальні), здатні зашкодити національним цінностям або унеможливити реалізацію життєво важливих національних інтересів» [8, с. 26].

Науковці нерідко ототожнюють поняття «виклик» з поняттям «загроза» та «ризик». На Заході, а згодом і на Сході, набуло поширення поняття “виклик”. Поняття «виклик» часто використовується політиками та експертами, науковцями. Автори підручника «Глобальна та національна безпека» тлумачать його як «проблему, що з певних причин і на певному відрізку часу актуалізувалася і загострено сприймається політичної елітою, має пріоритетне значення для національної безпеки» [2, с. 110]. Вони, як і загрози, не мають певного механізму розв’язання і не потребують невідкладного втручання. Під поняттям «ризик» дослідники розуміють можливість того, що вчинки чи бездіяльність людини можуть мати наслідки, які впливають на життя чи можливість виникнення ситуації, де створюються умови для протидії реалізації національних інтересів, а також на діяльність в умовах підвищеної небезпеки з надією на успіх [2, с. 110].

Загрози класифікуються за [8, с.26]:

- якістю (достеменністю) виявлення: уявні і реальні загрози;
- характером спрямування: прямі і непрямі;
- характером здійснення: явні і приховані;
- розташуванням джерел: внутрішні і зовнішні;
- змістом: воєнні, економічні, соціально-психологічні, екологічні, ідеологічні, техногенні, інформаційні тощо.

Варто зауважити, що науковці також розрізняють такі загрози як: об'єктивну загрозу (виникає чи існує незалежно від цілеспрямованої людської діяльності – наприклад, природна катастрофа); суб'єктивну, яка виникає внаслідок цілеспрямованої діяльності людей; уявну, яка є результатом неправильної оцінки інформації [2, с. 10].

Отже, головні складові національної безпеки — це безпека особистості, безпека держави і безпека суспільства. Виходячи із тлумачень різних науковців, можна вважати, що людина виступає основним об'єктом національної безпеки, адже національна безпека направлена на захист національних інтересів, які є, по суті, суспільними потребами, взаємодією людей з власними потребами та інтересами, що і утворює суспільство. Дослідники та нормативні документи пропонують різні тлумачення поняття «національна безпека» через його складний міждисциплінарний характер. Отже, немає і єдиного концептуального розуміння сутності, природи, механізмів формування поняття.

1.2. Основні структурні аспекти національної безпеки України

Законом України «Про основи національної безпеки України» (втратив чинність) було визначено 9 сфер національної безпеки: зовнішньополітична; державної безпеки; воєнна сфера та сфера безпеки державного кордону; внутрішньополітична, економічна, соціальна, гуманітарна, науково-технологічна, екологічна та інформаційна сфери [45]. Саме в цих сферах, на думку законодавців, проявляються загрози національним інтересам.

О. С. Власюк у системі національної безпеки виокремлює такі структурні аспекти [8, с. 28]:

1. Державно-політичний — полягає у забезпеченні територіальної цілісності України, недоторканності її кордонів, внутрішніх і міжнародних інтересів Української держави та її впливу на світовій арені, захисту державно-політичного ладу від спроб ліквідувати чи змінити його неконституційним

шляхом, а також прав та свобод громадян, виживання у випадках катастроф, стихійних лих і мінімізації їх наслідків.

2. Соціально-економічний — забезпечує стійкість соціально-економічної системи держави, вдосконалення структури народного господарства, захищеність його від зовнішніх та внутрішніх загроз, подолання кризових явищ в економіці і соціальній сфері.

3. Національно-культурний — забезпечує погодження інтересів громадян України всіх національностей, запобігання конфліктам і ворожнечі на національному ґрунті, реалізацію демографічної і міграційної політики як засобу гармонізації національних та соціальних відносин, збагачення духовної та матеріальної культури народу, підвищення рівня освіти.

4. Екологічний — створює механізми для запобігання деградації та оздоровлення навколишнього середовища, піклування про здоров'я народу, формування соціально-правових та економічних умов, що виключали б можливості заподіяння шкоди навколишньому середовищу з боку інших країн світу, їхніх державних структур, підприємців та окремих громадян.

5. Інформаційний — зумовлений тим, що сучасний світ рухається до глобального інформаційного суспільства та державі необхідно до цього адаптуватися.

Щодо державно-політичного аспекту, то зрозуміло, що наявність захисту державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, демографічного, економічного, науково-технічного та оборонного потенціалу, національних інтересів, прав і свобод громадян України від неправомірних втручань з боку зовнішніх або внутрішніх суб'єктів є необхідністю. Діяльність органів державної влади повинна враховувати всі ключові інтереси та потреби України, спрямовані на забезпечення ефективного функціонування країни. О. С. Власюк вважає, що гарантії національної безпеки в державно-політичному аспекті мають забезпечуватися і реалізовуватися у трьох площинах [8, с. 29]:

1. Особистісна, де відбувається повсякденна суспільна і виробнича діяльність окремого громадянина, а також діяльність формальних і

неформальних угруповань. Якість особистісного рівня національної безпеки – визначальна ознака її державно-політичного складника.

2. Нормативно-правова — Конституція України, сукупність законів і підзаконних актів, якими передбачається захист особи, держави, суспільства, державних і суспільних інститутів та регулюється діяльність суб'єктів національної безпеки.

3. Інституціональна, організаційна — представлена органами та установами, які формує суспільство на державному і громадському рівнях для організації, керівництва та здійснення діяльності із забезпечення національної безпеки.

Важливим є зміцнення зовнішньополітичної та воєнної стабільності. Вирішення пов'язаних з цим завдань покладається на [8, с. 29]:

- Збройні Сили України, що є гарантом безпеки та відвернення загрози вторгнення з боку іноземних держав, головним чинником, що уможливорює протидію намірам його здійснення як засобу політичного та іншого тиску ззовні;
- Службу безпеки України (розвідка, контррозвідка);
- органи внутрішніх справ, підпорядковані їм військові частини, а також
- підрозділи Національної гвардії;
- відомства, які здійснюють дипломатичну та зовнішньоекономічну діяльність, тобто реалізують зовнішній аспект національної безпеки держави невійськовими засобами.

Національна Безпека України в соціально-економічному аспекті полягає в гарантіях перетворення її економічної системи з метою підвищення здатності надавати стратегічні та поточні потреби суспільства у матеріальних благах, соціальних та інших пріоритетах, а також в захищеності від зовнішніх та внутрішніх деформацій, коливань кон'юнктури та органічної адаптованості до вимог світового ринку. На думку О. С. Власюка, соціально-економічна безпека українського суспільства має підтримуватися такими засобами [8, с. 31-32]:

1. Формування нової структури економіки — переорієнтація української економіки, її перехід від паливно-сировинної, ресурсопоглинаючої, до соціально орієнтованої, наукоємної, ресурсозберігаючої. Це сприятиме підвищенню взаємодії між секторами економіки України та збільшить її здатність задовольняти суспільні потреби через розвиток внутрішнього виробництва. Внаслідок цього відзначиться значний спад залежності від зовнішніх факторів. Усе це призведе до стримування і зупинення процесу зубожіння населення та виснаження українських ресурсів, які залишаться для майбутніх поколінь. Збільшаться можливості держави адаптуватися до міжнародного поділу праці.

2. Забезпечення енергетичної та продовольчої безпеки — Україна повинна активно впроваджувати широкомасштабні енергозберігаючі технології. Наявність значного наукового потенціалу в галузі ядерної енергетики в Україні створює сприятливі умови для енергетичних досліджень та впровадження безпечних ядерних технологій для виробництва електроенергії. Забезпечення продовольчої безпеки країни може бути досягнуте шляхом вільного розвитку різних форм господарювання на селі та спрямованої державної підтримки аграрного сектору економіки.

3. Регіональна політика і контроль за розміщенням продуктивних сил. Держава повинна посилити контроль за розміщенням та функціонуванням виробничих потужностей, у тому числі військово-промислового комплексу, які становлять техногенну небезпеку для навколишнього середовища. Розвиток існуючих і розміщення нових виробництв мають відповідати не тільки економічним та географічним, а й екологічним та соціальним критеріям.

4. Захист майнових прав України — законодавчий захист прав власності на землю, основні фонди, матеріальні ресурси підприємств і організацій, окремих громадян, захист інвестицій, у тому числі іноземних в Україні та українських за кордоном.

5. Зміна форм і методів державного регулювання в умовах формування ринкового середовища. Мета полягає в забезпеченні розвитку та взаємодії різних секторів економіки, у впровадженні цивілізованої конкуренції серед виробників

та у обмеженні монополізму. Законодавство повинно сприяти підприємництву, диверсифікації виробництва і капіталу, а також розвитку різних форм власності, що забезпечить стійкий розвиток економіки та захист від кон'юнктурних коливань та інших негативних чинників. Для досягнення цих цілей використовуються засоби державного регулювання, такі як податкова та кредитна політика, прогнозування та індикативне планування.

6. Розширення участі в міжнародних економічних і фінансових організаціях. Певні гарантії економічної безпеки дає інтеграція в такі організації, як: Членство України у міжнародному економічному і фінансовому співтоваристві, у тому числі Міжнародному валютному фонді, Європейському банку реконструкції та розвитку, Світовому банку, Європейському економічному співтоваристві тощо.

Національно-культурний аспект національної безпеки України включає у себе спрямовану на цільову діяльність різних секторів країни з метою створення сприятливих умов для демографічного, етносоціального та національно-культурного відродження та розвитку всіх націй, що проживають в Україні. Основною метою є узгодження та гармонізація їхніх інтересів, а також запобігання конфліктам на національному та релігійному ґрунті. Ефективність цієї діяльності та її реальний вплив на стан національної безпеки України тісно пов'язані із впливом ряду внутрішніх та зовнішніх факторів. Внутрішні фактори консолідації українського народу на основі загальнонаціональних інтересів та загальнолюдських цінностей включають розвиток національної самосвідомості, встановлення системи цінностей демократичного суспільства та універсальних норм людського спілкування, відновлення історичної пам'яті українського народу, утвердження української мови та культури, активна підтримка мовно-культурного розвитку національних меншин, а також державна підтримка науки та освіти [8, с. 34]. Зовнішні фактори можна поділити на ті, які сприяють духовному та інтелектуальному розвитку українського народу, та ті, які гальмують його. До перших відносяться національно-культурний потенціал та реальні дії державних та недержавних інститутів в Україні, спрямовані на

національно-культурне відродження. До других належать різноманітні спроби інформаційної блокади, дії, спрямовані на пониження гідності української нації та її лідерів, дезінформацію світової громадськості щодо суті змін в Україні та створення штучного ґрунту для міжнаціональних та міжконфесійних суперечок і конфліктів. Активна випереджувальна протидія негативним чинникам має базуватися на принципово нових можливостях інформатизованого суспільства та розширенні міжнародних культурних та науково-технічних зв'язків. Важливим елементом національно-культурного аспекту безпеки України також є етнографічне відродження народів, які постраждали від різних форм геноциду. Особливу вагомість мають питання, пов'язані з поверненням та адаптацією депортованих народів [8, с. 34].

Забезпечення екологічної безпеки полягає в досягненні якості навколишнього середовища, що забезпечить повне фізичне, духовне та соціальне благополуччя суб'єкта безпеки. Екологічна безпека здійснюється через підтримання такого стану природного середовища, яке створює нормальні умови для життєдіяльності населення і суспільного відтворення. Вона передбачає запобігання екологічним загрозам, упередження погіршення екологічної рівноваги та виникнення небезпеки для здоров'я людини, суспільства та нації, виявлення та усунення джерел екологічного ризику, а також захист природно-ресурсного та людського потенціалу держави. Забезпечення екологічної безпеки громадян України вимагає реалізації широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів. Існує Національна система екологічної безпеки - це спосіб підтримання такого стану суспільних відносин, що унеможливує виникнення екологічних загроз та гарантує екологічний захист нації, її ефективний соціальний та економічний розвиток. Національна система екологічної безпеки об'єднує рішення, заходи, дії, інструменти та державні інститути, що підтримують готовність держави і її органів вирішувати проблеми попередження або зменшення небезпечної шкоди природному середовищу та суб'єктам екологічної безпеки [8, с. 35]. Забезпечення екологічної безпеки має базуватися

на таких основних принципах:

- дотримання пріоритету екологічної безпеки людини;
- визнання домінування соціального ефекту забезпечення екологічної безпеки над іншими (економічним, політичним тощо);
- послідовного зміцнення екологічної безпеки шляхом створення дієвої національної системи запобігання екологічним загрозам;
- збалансованого поєднання оперативних, тактичних та стратегічних заходів щодо попередження причин виникнення екологічної небезпеки, впровадження узгоджених організаційних державних механізмів забезпечення екологічної рівноваги;
- інтернаціоналізації і міжнародної співпраці у забезпеченні екологічної безпеки [8, с. 36].

Інформаційна безпека України. Особливо важливими є питання інформаційної безпеки та її правового регулювання у подоланні відставання від інших західних країн. Воно ускладнюється тим, що розвинені країни активно залучають талановитих фахівців з пострадянських країн. Важливо надати нові імпульси діяльності української наукової школи в галузях кібернетики та інформатики, розвивати високі технології, відроджувати електронну промисловість і т.д. Загрози інформаційно-технологічній безпеці України виникають внаслідок недостатнього фінансування науково-технічних розробок. Існує об'єктивна потреба в активному державно-правовому регулюванні науково-технологічної та інформаційної діяльності й попередженні інформаційних загроз, тобто в опрацюванні такого законодавства, яке б відповідало нормам міжнародного права, але водночас ефективно захищало власне українські національні інтереси [8, с. 37].

Найактуальнішими, на думку О. С. Власюка, є такі завдання [8, с. 38]:

- гармонійне забезпечення інформаційної безпеки держави, особи й суспільства та визначення пріоритетних напрямів роботи;

- урахування не лише власних національних інтересів, а й національних інтересів ближніх та дальніх сусідів;
- урахування реалій сучасного світового інформаційного простору, що рухається до неподільності та формування глобального інформаційного суспільства.

1.3. Система національної стійкості як підгрунття національної безпеки

Концепція системи національної стійкості була запроваджена у 2021 році Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості» [50]. Указом визначено мету, основні принципи, напрями, механізми і строки запровадження та функціонування національної системи стійкості. Визначено, що дана система спрямована на «забезпечення здатності держави і суспільства своєчасно ідентифікувати загрози, виявляти вразливості та оцінювати ризики національній безпеці, запобігати або мінімізувати їх негативні впливи, ефективно реагувати та швидко і повномасштабно відновлюватися після виникнення загроз або настання надзвичайних та кризових ситуацій усіх видів» [50]. Визначено основні терміни, зокрема, «готовність», «загрози гібридного типу», «кризова ситуація», «спроможність», «уразливість». Національна стійкість, згідно Указу, це «здатність держави і суспільства ефективно протистояти загрозам будь-якого походження і характеру, адаптуватися до змін безпекового середовища, підтримувати стале функціонування, швидко відновлюватися до бажаної рівноваги після кризових ситуацій» [50].

Загалом поняття «стійкість» — багатогранне, використовується в різних сферах та має різні відтінки значення. Наприклад, багатьом відомі терміни «корозійна стійкість металу», «стійкість будівлі», «психологічна стійкість людини» тощо. О. О. Резнікова зазначає, що в узагальненому вигляді поняття «стійкість» характеризує реакцію об'єкта на певні зовнішні подразники, його

здатність адаптуватися до їх впливів без значної втрати функціональності [55, с. 21]. В мінливих умовах сьогодення зміцнення національної стійкості стало важливим завданням для держав, оскільки це дозволяє їм готуватися до протидії загрозам нового типу, що стали очевидними вже після початку гібридної агресії в 2014 році.

Інститутом суспільної і регіональної стійкості (Community and Regional Resilience Institute) були визначені основні підходи до тлумачення концепту стійкості у сфері національної безпеки [80]:

- стійкість як певна здатність об'єкта – статичний підхід;
- як процес досягнення визначеного результату – динамічний підхід;
- посилення стійкості через адаптацію об'єкта до дії зовнішніх подразників або через запобігання чи унеможливлення їх впливу;
- стійкість у контексті передбачуваності загроз і небезпек;
- тимчасовий або постійний характер стійкості як негайна реакція на кризу, реагування на кризу та післякризове відновлення.

Запровадження концепції стійкості в галузі національної безпеки обумовлене необхідністю своєчасної та ефективної реакції на різноманітні сучасні загрози та кризові ситуації. Метою цього є запобігання розвитку деструктивних процесів в державі та суспільстві, що можуть бути спричинені їх вразливістю або непроходженням критично важливих функцій державою. Особливо важливою стає реалізація відповідних завдань у контексті протидії гібридним загрозам. Ці загрози включають координоване одночасне використання різноманітних традиційних і нетрадиційних методів боротьби в різних сферах та активне залучення недержавних акторів. Використання комбінованих методів може призводити до синергетичного ефекту. Зокрема, гібридні загрози часто приховуються або маскуються під іншими процесами в рамках правового поля [55, с. 34].

Відповідь на гібридні загрози, які мають довготривалий характер і створюють ситуацію невизначеності, повинна бути комплексною. Це передбачає модернізацію системи забезпечення національної безпеки. Проте просто збільшення спроможностей сил безпеки та оборони недостатнє для зміцнення національної стійкості. В цьому контексті використання концепції стійкості у сфері національної безпеки сприяє розробці стратегії держави, яка здатна подолати загрози, кризи та інші небезпеки будь-якого походження, забезпечуючи прийнятні умови для функціонування держави та суспільства навіть під час кризи. Розробка та впровадження відповідних механізмів є необхідною частиною формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки та стійкості [55, с. 34].

В першу чергу, проблематика національної стійкості пов'язана із забезпеченням безпеки та розвитку держави та суспільства. Існування загроз національній безпеці, викликів і кризових ситуацій є ключовою характеристикою концепції національної стійкості. Загрози та кризові ситуації вимагають наявності відповідних суб'єктів, спроможностей і механізмів, які забезпечують пристосування до змін та ефективне подолання небезпечних явищ і криз в різних сферах. Динамічність концепції національної стійкості визначається необхідністю швидкого та ефективного реагування на зміни у безпековому середовищі, нові виклики та загрози, а також здатністю адаптуватися до їх постійної або тривалої дії [55, с. 36]. Отже, мета забезпечення національної стійкості полягає в ефективній протидії загрозам будь-якого походження та характеру, здатності адаптуватися до змін у безпековому середовищі, утриманні стабільної функціональності та швидкому відновленні після криз до оптимального рівня рівноваги за визначених умов.

Концепцією забезпечення національної стійкості передбачається забезпечення [50]:

1. Гарантованої дієвості та спроможності до повноцінного функціонування

системи державних органів, їх інституційна стійкість.

2. Безпеки та захищеності об'єктів критичної інфраструктури (постачання продовольства, водопостачання, енергопостачання, постачання теплової енергії; стійке функціонування транспортних систем; кібербезпека; забезпечення оборони та правопорядку; здатність системи охорони здоров'я функціонувати в умовах посилених навантажень).

3. Спроможності єдиної державної системи цивільного захисту до дій в умовах загрози чи виникнення надзвичайних ситуацій.

4. Здатності ефективно реагувати на неконтрольоване масове переміщення людей.

5. Суспільної стійкості, зокрема, до інформаційних впливів.

6. Фінансово-економічної стійкості.

Також зазначено, що принципами системи національної стійкості мають бути: комплексність, широка взаємодія, передбачуваність, надійність, обізнаність, готовність, мобільність, адаптивність, субсидіарність [50]. Дійсно, вказані необхідні аспекти діяльності під час загроз та кризових ситуацій. Безумовно, дуже добре те, що держава розпочала шлях до вдосконалення національної безпеки, що розроблена система чітко визначає мету та принципи її функціонування, визначені основні на той час проблеми у її впровадженні, а також запропоновані конкретні шляхи до їх розв'язання. Це свідчить про готовність держави до викликів, до протидії загрозам, які намічалися ще до 2014 року і які є зрозумілими зараз.

До базових критеріїв національної стійкості можна віднести такі: критерії стійкості стану об'єкта: надійність (англ. *robustness*); надлишковість (англ. *redundancy*); адаптивність (англ. *adaptability*); поглинання (англ. *absorbtion*); готовність (англ. *preparedness*); швидкість (англ. *rapidity*); реагування (англ. *response*); відновлення (англ. *recovery*) [55, с. 66].

Таким чином, можна описати систему забезпечення національної стійкості як комплексний механізм взаємодії між органами державної влади та місцевим самоврядуванням, підприємствами, установами, інститутами та організаціями громадянського суспільства, населенням, а також цілеспрямованими діями, методами, чинниками і механізмами. Ця система гарантує збереження безпеки та безперервності функціонування основних сфер життєдіяльності суспільства та держави до, під час і після кризи. Вона також включає в себе адаптацію до загроз та швидких змін у безпековому середовищі.

РОЗДІЛ 2

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ОРІЄНТИРИ У ПИТАННІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

2.1. Стратегічні орієнтири державного управління сферою національної безпеки в умовах сьогодення

Основні концептуальні підходи до забезпечення національної безпеки в рамках внутрішньої політики визначаються вітчизняною теоретико-політичною думкою як організаційно-управлінський та законодавчий. Організаційно-управлінський підхід включає координацію діяльності органів влади, створення відповідних структур в системі забезпечення національної безпеки та проведення публічних обговорень з питань безпеки. Законодавчий підхід виявляється у прийнятті нових норм законодавства та різних формах державного контролю. Геополітичний, гуманітарний та соціокультурний підходи присутні в меншій мірі.

До основних напрямів забезпечення внутрішньої безпеки відноситься [6, с. 96]:

- успішне здійснення економічних реформ;
- зниження гострих соціальних протиріч;
- захист духовних, інтелектуальних та культурних цінностей;
- підтримка модернізації армії;
- захист життя, здоров'я, прав та свобод людини;
- збалансована регіональна політика.

У діяльності щодо забезпечення національної безпеки можна визначити такі напрями:

- своєчасне прогнозування та виявлення зовнішніх та внутрішніх, реалізація довгострокових та негайних заходів з їх попередження;
- створення та підтримка готовності сил та засобів забезпечення безпеки;
- управління силами та засобами забезпечення безпеки у повсякденних умовах та в надзвичайних ситуаціях;
- участь в заходах із забезпечення безпеки за межами України.

Відповідно до цих напрямів основними завданнями будуть такі [6, с. 97-98]:

1. Забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності.
2. Ефективне управління розвитком економічної сфери.
3. Подолання науково-технічної та технологічної залежності України від зовнішніх джерел.
4. Забезпечення на території України особистої безпеки людини та громадянина, його конституційних прав та свобод.
5. Удосконалення системи державної влади, нормативно-правової бази.
6. Забезпечення рівноправного співробітництва України з провідними державами світу.
7. Розвиток та підтримка військового потенціалу держави.

Функції державного управління національною безпекою охоплюють цілеспрямовані, організуючі, координуючі та регулюючі впливи суб'єктів державного управління. Ці функції спрямовані на реалізацію національних інтересів та повинні охоплювати всі сфери життєдіяльності суспільства та держави. Основною метою цих функцій є створення сприятливих умов для розвитку особи, прогресу суспільства і держави, а також нейтралізація загрози, яка може вплинути на послаблення спроможності держави реалізовувати свої національні інтереси на міжнародному рівні. Важливо відзначити, що ці функції також передбачають виявлення та нейтралізацію загроз за допомогою спеціально створюваних сил і засобів, таких як збройні сили, розвідка, правоохоронні

органи тощо, і, отже, їх реалізація може включати примусовий характер. Держава у процесі реалізації своїх функцій із забезпечення національної безпеки повинна [12, с. 20]:

- здійснювати моніторинг, всебічний аналіз і прогнозування, спостереження та системну оцінку стану національної безпеки та загроз національній безпеці України;
- організувати ефективну роботу державної системи забезпечення національної безпеки щодо реалізації комплексу заходів, спрямованих на попередження, виявлення та нейтралізацію загроз;
- здійснювати контроль за розробкою, розвитком, використанням, експортом та імпортом сучасних технологій;
- формулювати і реалізувати державну політику у всіх сферах національної безпеки України;
- організувати розроблення державних програм для забезпечення національної безпеки України.

М. Ф. Криштанович поділяє напрями діяльності країни у забезпеченні національної безпеки залежно від аспектів національної безпеки. Так, у політичній сфері напрямами є: створення дійових механізмів захисту прав громадян України в державі та у світі; запобігання й усунення спроб втручання у внутрішні справи України; уникнення політичного екстремізму, підтримка громадянської злагоди та соціальної стабільності; створення необхідних умов для ефективної боротьби з корупцією та злочинністю тощо [12, с. 23].

В економічній сфері напрямами є: недопущення незаконного використання бюджетних коштів і державних ресурсів, їх перетікання в тіньову економіку; контроль за експортно-імпортною діяльністю, боротьба з корупцією, протидія неконтрольованому впливу національних матеріальних, фінансових, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів [12, с. 23].

У соціальній сфері — виявлення та усунення причин, що призводять до різкого розшарування суспільства; створення ефективної системи соціального захисту людини, охорони та відновлення її фізичного і духовного здоров'я;

стимулювання розвитку та забезпечення всебічного захисту освітнього й культурного потенціалу країни [12, с. 23].

Щодо воєнної сфери — створення ефективних механізмів і проведення комплексних заходів щодо запобігання можливій агресії або воєнному конфлікту, локалізації та ліквідації їхніх наслідків; запобігання спробам та усунення порушень державного кордону територіальної цілісності України [12, с. 23].

В екологічній сфері — впровадження та контроль за дотриманням нормативів природокористування та охорони довкілля; контроль за станом навколишнього природного середовища, виявлення та усунення загроз для здоров'я населення, вчасне попередження громадян України в разі небезпеки; впровадження у виробництво екологічно безпечних технологій [12, с. 23].

В інформаційній сфері — комплексні заходи щодо захисту інформаційного простору; виявлення й усунення причин інформаційної дискримінації України; усунення негативних чинників порушення інформаційного простору, інформаційної експансії з боку інших держав; розробка і впровадження необхідних засобів та режимів отримання, зберігання, поширення й використання суспільно значущої інформації [12, с. 23].

Міжнародне співробітництво України у боротьбі з міжнародним тероризмом зазнало кардинальних змін одночасно зі змінами у національній стратегії безпеки і оборони, що відбулися з 2014 року. Відмова України від «нейтралітету» і ухвалення на цій основі нового законодавства у сфері безпеки і оборони змінили орієнтири політики безпеки. Наразі країні вдалося заручитися підтримкою багатьох держав світу. Доказом серйозного сприйняття нашої країни та поваги до неї є те, що пункти Формули миру Володимира Зеленського були підтримані Генеральною Асамблеєю ООН. Більш як у 25 міжнародних документах задекларована підтримка Формули миру.

Звичайно, найважливішою є акумуляція поставок озброєння, матеріально-технічних ресурсів для ЗСУ, це ключове завдання української дипломатії. Протягом минулого року союзники надали Україні понад 4 000 одиниць

бронетехніки, артилерійських знарядь та інших систем озброєння. Загалом ЄС та його країни-члени після повномасштабного вторгнення росії витратили близько €20 млрд на постачання різноманітної зброї Україні [16, с. 13].

Також дипломати борються за зміцнення та розширення санкцій проти країни-агресора. Санкційна політика є важливою складовою міжнародного опору країні-агресору. Важливим напрямом захищається інтеграція України до ЄС і НАТО. Зокрема, ці завдання зафіксовані у Конституції. Є два шляхи до інтеграції: реалізація базової Угоди про асоціацію Україна-ЄС (українська сторона виконала 72% зобов'язань в рамках Угоди) та виконання семи рекомендацій Єврокомісії, які є передумовою надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС (продовження реформування судової системи, боротьба з корупцією і відмиванням коштів, втілення антиолігархічного закону тощо) [16, с. 15].

У політичному дискурсі широко вживається термін «безпекові гарантії». Забезпечення стійких сил, призначених для захисту України тепер і стримання російської агресії передбачає продовження надання допомоги в галузі безпеки та сучасного військового обладнання на землі, в повітрі та на морі, з основним акцентом на системи протиповітряної оборони, дальнобійну артилерію та вогневі системи дальньої дії, бронетехніку та інші ключові засоби. Також важливим напрямом є надання технічної та фінансової підтримки для вирішення термінових потреб України, зумовлених війною, а також для забезпечення можливості України продовжувати впроваджувати ефективний порядок реформ [16, с. 17]. Завданням стратегічного масштабу є акумуляція зовнішніх ресурсів в тактичному плані для утримання соціально-економічної ситуації в період війни. Іншим напрямом є посилення захисту прав громадян України за кордоном. Важливим є те, що ЄС відразу з початку агресії активував механізм тимчасового захисту для біженців з України, який надав право на перебування і право на працю, соціальне забезпечення, медичну допомогу, освіту тощо.

2.2. Політичні цінності та політико-ідеологічні орієнтації громадян України в період російської агресії: стан і напрями змін

Окрім жахливих наслідків, протистояння України у війні активізувало сильні сторони держави та суспільства, зокрема злагодженість і єдність щодо демократичних цінностей і національних інтересів. Завдяки ефективному координуванню відповідної діяльності та об'єднанню зусиль держави, суспільства та бізнесу Україні вдалося отримати значні переваги в інформаційній війні та забезпечити поширення у світі правдивої інформації про події, що відбуваються в країні.

Цікавими є соціологічні опитування, які провів Центр Разумкова у вересні-жовтні 2022 року. Так, частка тих, хто вважає, що події розвиваються у правильному напрямі, істотно зросла (51% респондентів вважали, що події в Україні розвиваються у правильному напрямі, і лише 28 % — що в неправильному) [14, с. 5]. Стосовно здатності України подолати існуючі проблеми і труднощі, то після початку широкомасштабної війни оцінки громадян стали більш оптимістичними. Так, якщо у грудні 2021р. 18 % респондентів вважали, що Україна здатна подолати існуючі проблеми протягом найближчих кількох років, то у вересні-жовтні 2022р. це 41 %, [14, с. 6].

Серед соціальних інститутів найбільшу довіру українців мають Збройні Сили (96%), Президент (82 %), гуманітарні і добродійні організації (78 %), Церква (70 %), університети (62 %). Суперечливим є ставлення до Уряду (51,5 % йому висловлюють довіру, але 48 % — висловлюють недовіру), те ж саме стосується телебачення і преси [14, с. 8].

Ставлення до демократії. У період між 2010 р. і 2021 р. частка респондентів, які вважали демократію найбільш бажаним типом державного устрою, була в межах 48-56 %, а перевагу авторитарному режиму віддавало цілих

18-24 %. Після початку повномасштабної війни частка перших зросла до 68%, а частка других знизилася до 11,5 % [14, с. 37].

Розуміння рівності. Найчастіше громадяни України сприймають рівність як рівність можливостей виявити свої здібності і рівність усіх перед законом. Цікаво, що вибираючи між свободою і рівністю, люди віддають перевагу свободі, крім того, частка тих, хто віддає перевагу свободі, істотно зростає із зниженням віку респондентів (від 60 % серед тих, кому 60 і більше років, до 83 % серед респондентів віком 18-29 років). Вибираючи між свободою і безпекою, жителі Західного регіону віддають перевагу свободі (52 %, в інших регіонах — від 35 % до 43 %) [14, с. 13]. Важливо, що, порівняно з 2021 роком, істотно зросла частка респондентів, які вважають, що «Україна у майбутньому буде високорозвинутою, демократичною, впливовою європейською країною» (з 40 % до 65 %) [14, с. 13].

На питання того, наскільки ефективною є зовнішня допомога Україні у протистоянні російській агресії респонденти відповіли по-різному, вище усього оцінюючи допомогу біженцям (3,9 бала). Загалом позитивно (по 3,7 бала) громадяни оцінюють воєнну і фінансову допомогу. Також розуміння того, що агресор хоче знищити українську націю і державність зросло до 60 % [16, с. 113-115].

Думку суспільства щодо основних завдань держави у зовнішній політиці наведемо на рис. 2.1 (інформація з результатів опитування Центру Разумкова) [14].

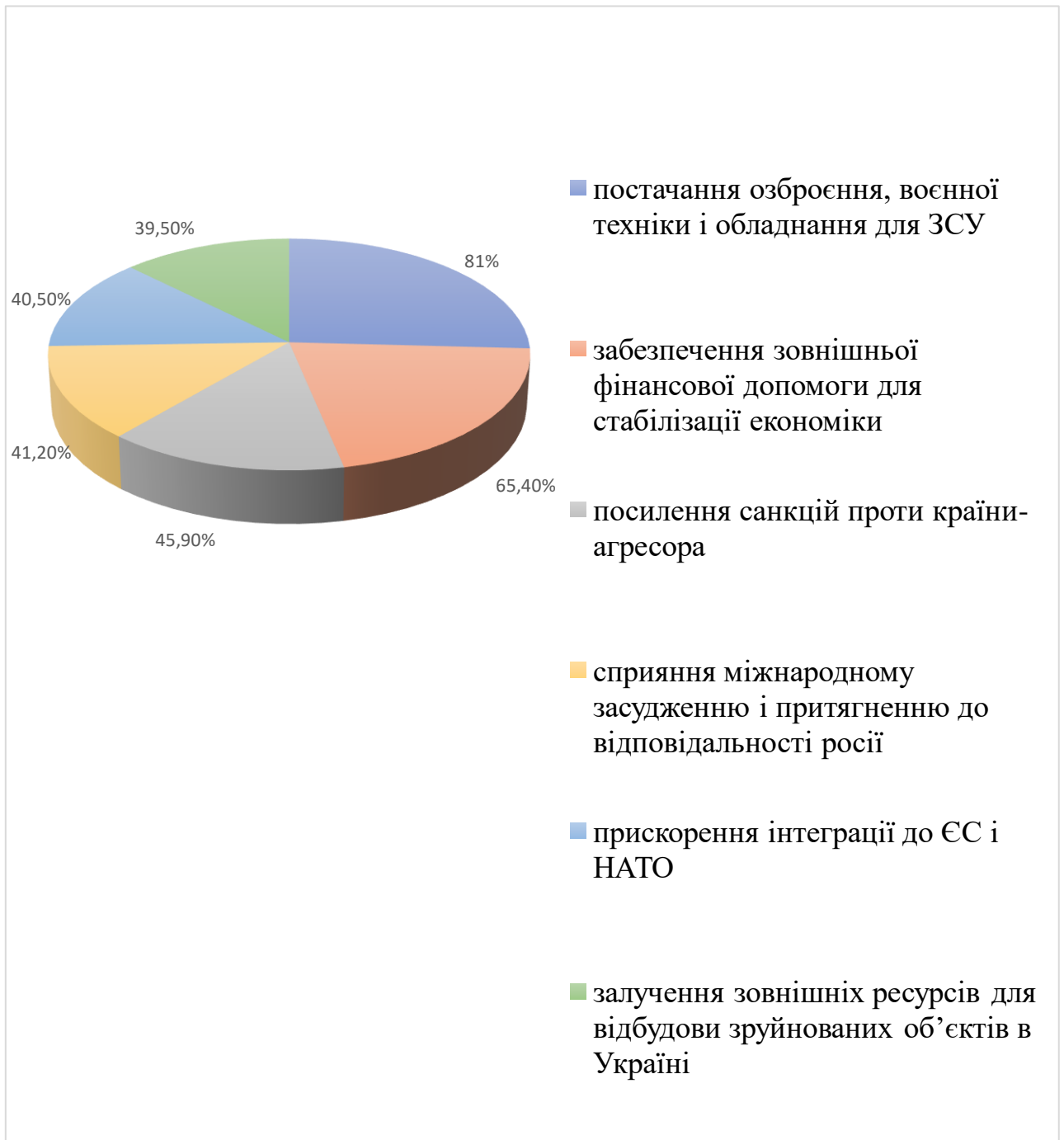

Рис. 2.1. Основні завдання зовнішньої політики України

Отже, результати опитування показують, що відбулася консолідація суспільства, зумовлена необхідністю боротьби із зовнішнім ворогом; є єдина ціль — перемога; у суспільства з'явилося чітке уявлення «свої-чужі». Загалом зростає підтримка ліберальних цінностей, українці вірять у те, що наша країна гідна стати частиною ЄС та цивілізованого світу, зростає довіра до ЗСУ та

Президента, з'явилося усвідомлення того, чого усі ці роки прагнула росія. Наше суспільство готове до подальшого розвитку країни.

2.3. Політика протидії можливим загрозам національній безпеці провідних країн ЄС, США та Великої Британії: досвід для України

Щоб уникнути втрати цінних кадрів, зберегти їхню відданість інтересам держави незалежно від суспільно-політичних змін у політичному ландшафті, а також гарантувати стабільність та ефективність системи державного управління загалом, можна взяти за основу зарубіжний досвід. Запровадження розмежування політичних та адміністративних посад, яке широко практикується у багатьох розвинених країнах світу, є ключовим принципом для системи державної служби. Загалом на Заході під час вивчення питань національної безпеки акцент робиться переважно на політичних, економічних та воєнних аспектах. При цьому, основний акцент робиться на захисті та розвитку ключових можливостей країни, а не на поділі національної безпеки на конкретні сфери.

Звичайно, по-перше доцільно описати польський досвід, як країни, яка є однією з найближчих до нас і територіально, і ментально. Досвід Польщі у розробці стратегій національної безпеки може служити прикладом для підвищення ефективності державної політики в Україні. Стратегії Польщі визначають незалежність, суверенітет та територіальну цілісність як основні завдання для забезпечення національної безпеки, враховуючи вплив чинників, таких як НАТО, Європейський Союз, стратегічну присутність США. 12 травня 2020 р. Президент Республіки Польща Анджей Дуда затвердив нову редакцію Стратегії національної безпеки [37], яка представляє практичний інтерес для науковців. Стратегія констатує зростання кількості загроз та викликів для безпеки Польщі. Вперше найбільш серйозною загрозою названа «неоімперська

політика» російської федерації. Наголошено, що агресія проти Грузії, незаконна анексія Криму та дії Кремля на сході України порушили основні принципи міжнародного права [37, с. 11]. У Стратегії національної безпеки є детальний опис дій російської федерації, які впливають на безпекове середовище. Зокрема, зазначається, що агресор інтенсивно розширює свій наступальний військовий потенціал, проводить масштабні військові навчання, а також описаний гібридний характер загрози. Стратегія передбачає внесення змін до структури управління національною безпекою, для чого буде створена відповідна інтегрована система, яка зможе використовувати наявні можливості існуючих систем управління кризовими ситуаціями та кібербезпекою. Координуватиме цю діяльність новостворений Комітет Ради міністрів [37, с. 12]. Отже, ми бачимо, що важливим для Стратегії національної безпеки є чітке визначення загроз та їх чинників, їх розуміння, яке допоможе розроблювати способи захисту.

Також корисним буде порівняти Раду національної безпеки України та Польщі. Серед органів управління у сфері оборони як суб'єкт адміністративно-правового забезпечення оборони держави, особливого значення набуває Рада національної безпеки і оборони України (далі — РНБО). Згідно із статтею 107 Конституції України Рада національної безпеки і оборони України координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони. РНБО є допоміжним органом при Президентові України зі спеціальною компетенцією [20]. Вона визначає концептуальні підходи, напрями, заходи із забезпечення національної безпеки й оборони, схвалює проекти стратегій, концепцій, державних програм та інших стратегічних документів, координує і контролює їх виконання. Частина друга статті 14 Закону «Про національну безпеку України» передбачає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану РНБО координує діяльність органів виконавчої влади, розглядає пропозиції щодо спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів. В особливий період може бути утворений вищий колегіальний стратегічний орган воєнного керівництва обороною держави [44]. При цьому функція координації діяльності

органів державної влади на етапі запобігання загрозам, а також після подолання кризи чітко не визначена. Важливо розуміти, що функції координації діяльності різних органів державної влади у сферах національної розподілені між Кабінетом Міністрів України та РНБО України. Певного комплексного підходу до взаємодії цих органів управління та їх координації немає. Загалом на РНБО України покладено дуже багато завдань різного роду й значення, що гальмує її діяльність.

Польським відповідником РНБО є Рада національної безпеки (Rada Bezpieczeństwa Narodowego), у її рамках діє Бюро національної безпеки, яке виконує функції секретаріату Ради, тобто організовує її роботу й оцінює ситуацію. Важливо, що тут Рада національної безпеки є лише дорадчим органом Президента, на неї не покладається одночасно безліч функцій та повноважень, немає такої величезної відповідальності, сама Рада структурована, її діяльність домагає організовувати Бюро нацбезпеки. Усе це дозволяє використати більше кадрових та наукових ресурсів для розробки стратегічного планування, уточнення основних засад національної безпеки, планування міжнародної політики, вирішення проблем внутрішньої безпеки. Схожий приклад — система управління національною безпекою у Великій Британії, зміст якої полягає у розподілі завдань і функцій, а також відповідальності по різних структурах і управліннях. Там існує значна кількість надвідомчих рад і комітетів, які, не перетинаючись одне з одним, забезпечують загальне функціонування системи національної безпеки [19, с. 42].

Так, наразі вже розроблений певний напрямок діяльності Ради національної безпеки України, у якому РНБО по суті не є простим дорадчим органом. Було б доречним деяке розгалуження її структури, створення підструктур, того ж Бюро національної безпеки, яке б забезпечувало контроль організації діяльності РНБО, полегшуючи її роботу. Адже саме при зменшенні обов'язків одного органу управління можна покращити його роботу, створити умови для зосередження на більш вузьких питаннях, і такі підструктури краще б

впоралися із усіма завданнями РНБО. Потрібен перерозподіл завдань та обов'язків, певна ієрархічна система.

О. Резнікова вважає, що організацію багаторівневого оцінювання загроз і прогнозування надзвичайних і кризових ситуацій міг би виконувати утворений при РНБО України Центр, який у своїй роботі користуватиметься, зокрема, ресурсами Головного ситуаційного центру України, акумулюватиме інформацію уповноважених державних органів, які оцінюють загрози, використовуватиме новітні методи й технології оцінювання загроз і прогнозування кризових ситуацій тощо. Головному ситуаційному центру підпорядковувався би Центр оцінювання ризиків і загроз [55,с. 390]. Так, це гарна ідея щодо створення розгалуженої системи, із розподілом функцій та обов'язків, але, з нашої точки зору, важливо спочатку створити систему перевірки кваліфікації службовців, оцінити кадровий потенціал, аби у новостворених центрах у рамках РНБО працювали тільки досвідчені спеціалісти, що прискорило б розвиток такої системи. У країнах ЄС, наприклад, проводиться верифікація (переатестування) керівного складу.

Щодо кадрового питання, то доречним буде розглянути досвід зарубіжних країн. У ряді країн високі адміністративні посади, такі як постійні секретарі в Великій Британії, Ірландії та Ісландії, генеральні секретарі во Франції, державні секретарі в Нідерландах, Швеції, Латвії, Литві, Естонії та Угорщині, генеральні директори в Польщі, обираються через відкритий конкурс, організований урядовою комісією або центральним органом виконавчої влади, відповідальним за державну службу. Важливо відзначити, що вищі державні службовці у цих країнах не можуть бути звільнені через зміну складу уряду і відповідають за управління персоналом та іншими аспектами служби, що сприяє їхній незалежності та професійному керівництву. Більшість розвинених країн також закріплюють законодавчо розподіл посад на політичні та адміністративні. Керівники великих підрозділів державної служби відносяться до чиновників, які можуть залишатися членами апарату навіть після виходу на пенсію, що сприяє

неперервності досвіду та незалежної оцінці. Наприклад, у ФРН існує інститут чиновників у відставці, які залишаються активними як експерти, консультанти та радники [72, с. 92].

Центральним елементом системи управління національною безпекою США є модель головного координаційного інституту — Рада національної безпеки (РНБ) під керівництвом президента та його радника з питань національної безпеки (секретаря). РНБ виконує роль координуючого та контролюючого органу, вносить пропозиції щодо рішень, які послідовно визначають політику в галузі національної безпеки. Вона є ключовим центром управління національною безпекою, активізуючи інші механізми системи. Стратегія національної безпеки, яку щорічно представляє президент, є ключовим документом, що направляє діяльність РНБ у практичному плані. Вона конкретизує прямі завдання цієї інституції, оцінюючи обов'язки та ризики США в залежності від їхньої актуальної та потенційної військової сили, а також оцінює політику в сфері національної безпеки різних структур уряду для надання відповідних рекомендацій президентові [1, с. 84]. Головною структурою в Раді національної безпеки США є Національне розвідувальне співтовариство США, яке налічує понад 150 тис. співробітників. Його головна функція полягає в забезпеченні керівництва країни достовірною інформацією для вирішення завдань зовнішньої політики, використання збройних сил, прийняття рішень в кризових ситуаціях, керівництва збройними силами [31, с. 326]. Отже, ефективність системи забезпечення безпеки визначається її здатністю вчасно передбачати та реагувати на загрози, а також фіксувати зміну інтенсивності цих загроз та можливостей для їх нейтралізації. І приклад США із конкретним визначенням не тільки загроз, але й наявної та можливої військової сили заслуговує на увагу.

Також варто згадати систему оцінювання ризиків і загроз Великої Британії, яка забезпечує стратегічне планування у сфері національної безпеки. Вона надає можливість оцінити широкий спектр ризиків і загроз національним інтересам та

безпеці країни, визначити стратегічні цілі та пріоритетні завдання. Система передбачає застосування всеосяжного підходу до проведення оцінювання ризиків і загроз. Тобто, це об'єднання зусиль максимально широкого кола на національному, регіональному та місцевому рівнях, також залучаються сили й міністерств і відомств, профільних наукових та експертно-аналітичних установ, органів місцевого самоврядування тощо [34, с. 7]. Також у країні є Національний реєстр ризиків надзвичайних ситуацій у сфері цивільного захисту (англ. National Risk Register (NRR) of Civil Emergencies) як публічно доступна версія Національної оцінки ризиків. На основі Національного реєстру ризиків оцінюються регіональні ризики й загрози та формуються регіональні реєстри ризиків у рамках діяльності місцевих форумів стійкості та адміністративно-політичних частин Великої Британії. За результатами Оцінки ризиків визначаються пріоритети державної політики у сфері національної безпеки та оборони. Оцінюються загрози національній безпеці Великої Британії міжнародного, воєнного, геоекономічного, геополітичного масштабу, а також ті, що пов'язані із масштабними стихійними лихами, кібербезпекою, тероризмом тощо. Важливо, що береться до уваги факт взаємопов'язаності внутрішніх та зовнішніх загроз, тобто усі загрози досліджуються систематично, комплексно [34, с. 10].

РОЗДІЛ 3

АКТУАЛЬНІ ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: АНАЛІЗ І ПОШУК РІШЕНЬ

3.1. Визначення актуальних загроз національній безпеці у сфері внутрішньої та зовнішньої безпеки країни

Як було визначено у першому розділі, загрози політичній безпеці представляють собою конкретні впливи та особливі соціальні явища, які ускладнюють або навіть перешкоджають реалізації національних політичних інтересів. Ці явища становлять потенційну небезпеку для суверенітету нації та особистої свободи, можуть підірвати стабільність політичної влади, можуть бути спрямовані на зміну конституційного ладу держави незаконними методами. Вони можуть позбавити суспільство та громадян їхніх політичних прав і свобод, різко обмежити або анулювати можливості конструктивної участі громадськості та опозиції в управлінні країною. Наразі, коли російська федерація втілює стратегію, спрямовану на руйнування поточної системи безпеки в Європі, в якій збройна агресія проти України та ліквідація її державності виступають як один з етапів цієї стратегії, важливо системно дослідити наявні та можливі загрози в усіх аспектах.

О. С. Власюк ще у 2016 р. до внутрішніх загроз відносить такі [8, с. 70-71]:

1. Присутність рухів, спрямованих на відокремлення частини території України з використанням сили.
2. Наявність військових та напіввійськових формувань, які діють за межами військової організації країни, і які сповідують українофашистські погляди.
3. Уповільнення процесу демократизації Збройних Сил.
4. Розпад військово-промислового комплексу та неспроможність ВПК створити замкнений цикл військового виробництва та забезпечити потреби

Збройних Сил та інших силових структур сучасною військовою технікою і озброєнням.

До зовнішніх науковець відносить [8, с. 72-73]:

1. Вторгнення іноземних держав або військових угруповань (що, нажаль, вже сталося).

2. Інтерес терористів до технологічного потенціалу України у ядерній, хімічній та ракетно-космічній галузях.

3. Недостатня ефективність існуючих структур та механізмів забезпечення міжнародної безпеки.

4. Тероризм, зокрема використанням засобів масового ураження (напруга відчувалася завжди).

5. Перетворення території України на буфер або військовий полігон для розбірок між Європою та Євразією може тривати, поки Україна не визначиться зі своєю внутрішньою і зовнішньою політикою.

О. В. Мотайло серед основних ризиків та загроз виокремлює такі [33, с. 117]:

1. Неефективність державного апарату. Наприклад, невиконання державних програм, неефективне використання бюджетних ресурсів, продовольча інфляція, зростаюча загроза підвищення тарифів та зниження рівня життя значної частини населення.

2. Корумпованість державного апарату. Корупція заважає повному розвитку та утворенню ринкових інститутів, оскільки вона підриває конкурентоспроможність учасників ринку за допомогою позаекономічних методів. Особливо вразливими до корупції є правоохоронні органи, судова система, митниця та інші державні установи.

3. Зниження рівня компетентності та політичної лояльності державних службовців. Цьому можуть сприяти такі реальні причини, як: а) внутрішня боротьба між кланами на верхньому рівні управління; б) неефективна кадрова політика як на рівні керівників, так і серед виконавців; в) відсутність або недостатність матеріальних та кар'єрних стимулів для державних службовців на

всіх рівнях влади; г) недостатня прозорість у прийнятті кадрових та управлінських рішень.

Окремо дослідник звертає увагу на так званий політичний екстремізм — зростаючі політичні амбіції внутрішньоелітних груп. Передумовами для цього можуть бути:

- зростання рівня розшарування населення за соціальною, етнічною та релігійною ознаками;
- низька ефективність діяльності органів безпеки країни, зрощування їх з кримінальними структурами.
- самоуправство і безкарність вищого чиновницького апарату [33, с. 118]

Пропонуємо поділити загрози на внутрішньополітичні та зовнішньополітичні. Загалом серед зовнішньополітичних вважаємо однією з найбільших проблем корупцію. Науковці збігаються у думці щодо дестабілізаційного впливу корупції. Вона, зокрема, підриває обороноздатність та економічну стійкість держави; посилює зростання бідності; перешкоджає у проведенні реформ політичної системи; порушує права та свободи громадян, сприяє зниженню довіри до влади тощо. Це водночас і загроза, і чинник, і уразливість, яка може бути використана агресором у такі способи:

- акцентування уваги на випадках корупції з метою наведення сумнівів щодо дієздатності української влади та стимулювання внутрішньополітичних конфліктів;
- використання фактів корупції для підштовхування соціальних груп до протестів та протистояння владі;
- дискредитація України на міжнародній арені задля зменшення міжнародної підтримки шляхом звертання до громадськості західних країн із звинуваченням в неефективному використанні фінансів.
- формування групи агентів впливу в українській владі через корупційні заохочення;

– підрив обороноздатності держави через підкуп та заохочення українських управлінців до корупційних дій.

В умовах гібридної війни соціальні мережі та кіберпростір загалом стають найбільш небезпечним середовищем. Зокрема, за допомогою «ботів» постійно здійснюється психологічний тиск. Це зброя, яка впливає на нашу психіку та свідомість. поширення фейків знижує довіру до країни, кібератаки дестабілізують діяльність органів влади тощо. Підсумовуючи думки експертів, можна виділити такі спроби агресора нашкодити нашій країні в інформаційному просторі:

- поширення в українському інфопросторі антиукраїнських наративів;
- запуск «інформаційних вірусів» для посилення паніки;
- маніпуляції суспільною свідомістю через неправдиву інформацію, поширення фейків;
- поширення у ЗМІ і соцмережах дезінформації про порушення прав і свобод людини і громадянина в Україні;
- так званий сторітелінг, що деморалізує суспільство;
- посилення відчуття страху серед населення шляхом демонстрації матеріалів про насильницьку й жорстоку поведінку;
- просування наративу «війни на виснаження» задля формування серед українського суспільства атмосфери розчарування та фрустрації тощо.

У сфері кібербезпеки ворог намагається вкрати, продати, знищити, спотворити інформацію, маніпулювати нею тощо. На жаль, Україна зазнає кібератак з часів протестів Євромайдану, анексії Криму й окупації частини Донбасу. DDoS-атаки на сайти банків, енергетичних компаній, міністерств та інших державних органів влади, зокрема Центральної виборчої комісії, Національної поліції України та ін. спрямовані на підрив національної стійкості держави зсередини.

Звичайно, не менш важливим є дослідження загроз у соціальній сфері безпеки. Найбільшу загрозу національній безпеці становлять:

- різке розходження у рівні доходів і потреб населення;
- погіршення структури харчування;
- падіння якості освіти та охорони здоров'я;
- збільшення меж бідності;
- проблеми із соціальною реінтеграцією ветеранів;
- відсутність чіткого образу майбутнього;
- розділення українців на тих, «хто воює» та «потерпає від війни»;
- вплив на здоров'я населення, зростання безробіття та соціальної злочинності та інші негативні тенденції.

У цьому контексті варто сказати і про соціально-правовий захист військових. Згідно ст. 12 Закону України «Про національну безпеку України» сектор безпеки і оборони України складається з: сил безпеки; сил оборони; оборонно-промислового комплексу; громадян та громадських об'єднань, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Їх соціально-правовий захист в умовах воєнного стану набуває особливого значення і має свої особливості [44]. Очевидно, що стан соціального захисту і безпеки напряду пов'язаний із психічним і психологічним станом населення держави. Цей стан залежить від різноманітних факторів, таких як наявність евакуйованих та тимчасово переміщених осіб, безробітних, багатодітних родин, кримінальних угруповань, правоохоронних органів і т. д. Ця ситуація стає ще більше ускладненою під час війни, епідемій, карантину, підвищення цін тощо. Внаслідок цього можуть порушуватися соціально-правові гарантії як для населення, так і для військовослужбовців.

В економічній сфері реальні та потенційні загрози для національної безпеки характеризуються такими чинниками:

- надзвичайно низький стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості та у сфері життєзабезпечення;

- тінізація національної економіки та велика боргова залежність держави;
- недостатньо високий валовий національний дохід в доларах США на одну особу;
- низька конкурентоспроможність національної економіки;
- втрата значної частини науково-технічного потенціалу;
- деформована структура виробництва;
- неефективність державного управління соціально-економічними процесами тощо.

Таким чином, серед економічних загроз можна виділити такі:

- неефективність економічних інститутів управління, яка проявляється у відсутності чіткої економічної стратегії, рішень, які приймаються вузьким колом без обговорення на експертному та управлінському рівнях.
- падіння бюджетної дисципліни, що виникає зі зниження контролю з боку центральних державних та місцевих органів.
- підвищення цін і тарифів.
- кризові явища в сільському господарстві, нестача врожаю.

Не меншої уваги заслуговують екологічні загрози, які в умовах збройної агресії набувають особливого значення. Враховуючи думку експертів, серед екологічних загроз наразі актуальні:

- спрямовані дії російських військ, такі як обстріли, забруднення територій мінами, засмічення ґрунтів, води та повітря, створення умов для паводків та засух, погіршення якості питної води;
- порушення стабільності енергетичної системи;
- поглиблення масштабів руйнувань інфраструктури;

– створення загроз у галузі атомної безпеки, такі, як виведення з ладу систем контролю радіаційного стану на Чорнобильській АЕС, руйнування греблі Каховської ГЕС.

До внутрішньополітичних факторів загроз можна віднести низький рівень довіри до парламенту та місцевих органів влади, а також поширену недовіру до їхніх заходів щодо соціально-політичних питань. Це тягне за собою наступну загрозу: порушення стабільності та єдності суспільства, виникнення соціальних конфліктів, що, як вже було сказано, заважатиме прогресивному розвитку держави.

Значною загрозою для політичної безпеки країни є сепаратизм, що проявляється у створенні та діяльності політичних партій та громадських організацій. Ці суб'єкти мають програмні цілі, спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну її конституційного ладу, порушення суверенітету і територіальної цілісності, підрив безпеки країни, незаконне захоплення державної влади, поширення пропаганди війни і насильства тощо. Також сепаратисти можуть передавати ворогу дані про важливі стратегічні об'єкти, пересування та розташування військ, налаштовувати населення проти влади та нав'язувати огидний «русский мир». Ці загрози також можуть бути наслідком недовіри до влади та невизначеністю у національній самосвідомості людей.

Звичайно, головною зовнішньою загрозою є терористична діяльність рф на кордонах та в межах території України, посягання на державний суверенітет та територіальну цілісність. Науковці визначають вірогідність того, що війна може стати затяжною або трансформуватися у «заморожений конфлікт». Також складнощі виникають у запобіганні розвідувально-підривної діяльності ворога.

До зовнішніх загроз можна віднести:

- посягання на територіальну цілісність як з боку російської федерації, так і з боку її союзників на кордоні з Україною;
- загроза використання терористами ядерної зброї;
- імпорту залежність України у продукції, включаючи стратегічно важливі товари, енергоносії, комплектуючі для машинобудування та зброї;
- зменшення постачання зброї та необхідної продукції з боку країн-членів ЄС та НАТО;
- зменшення підтримки країнами ЄС та НАТО України, недостатній міжнародний тиск на росію;
- недостатня ефективність структур та механізмів забезпечення міжнародної безпеки;
- нераціонально побудований експорт, недостатню співпрацю із країнами;
- недостатній експортний та валютний контроль і недосконалість митної політики.

Всі описані загрози класифіковано у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Актуальні загрози національній безпеці України

Тип загроз	Сфери	Загрози
Внутрішні	Державно-політична	<ul style="list-style-type: none"> – корупція у органах державної влади, дискредитація країни з боку агресора шляхом акцентування на корупції в Україні; – неефективність державного апарату; – несформованість нормативно-правової бази національної безпеки.
	Інформаційна	<ul style="list-style-type: none"> – поширення антиукраїнських наративів; – інформаційні «віруси» для посилення паніки; – поширення фейків, маніпуляція свідомістю; – DDoS-атаки на інформаційні системи державних та приватних установ; – вірусні розсилки.
	Соціальна	<ul style="list-style-type: none"> – розходження у рівні доходів та потреб населення; – падіння якості освіти; – розширення меж бідності; – проблеми із соціальною реінтеграцією ветеранів; – зростання безробіття; – проблеми у соціально-правовому захисті військових.

Продовж. табл. 3.1

Тип загроз	Сфери	Загрози
Внутрішні	Економічна	<ul style="list-style-type: none"> – зниження контролю з боку державних органів та падіння бюджетної дисципліни; – підвищення цін і тарифів; – боргова залежність; – кризові явища у сільському господарстві.
	Екологічна	<ul style="list-style-type: none"> – спрямовані дії агресора, такі, як забруднення мінами, засмічення ґрунтів, створення умов для засух, погіршення якості води; – порушення енергетичної системи; – створення загроз у галузі атомної безпеки.
Зовнішні	<ul style="list-style-type: none"> – терористична діяльність агресора, збройні конфлікти, посягання на територіальну цілісність; – можливість війни перерости у «заморожений конфлікт»; – загроза використання агресором ядерної зброї; – імпортна залежність України від різної продукції; – зменшення країнами ЄС та НАТО постачання зброї та військової техніки; – зменшення підтримки країнами ЄС та НАТО України, недостатній тиск на росію; – недостатня ефективність структур та механізмів забезпечення міжнародної безпеки. 	

3.2. Сучасний стан та проблеми нормативно-правового забезпечення національної безпеки в Україні

Загалом, не дивно, що існуюча система забезпечення національної безпеки все ще має хронічні недоліки. Процес формування системи забезпечення національної безпеки України відбувався під тиском світових лідерів, які враховували свої власні національні інтереси, а не інтереси України. Наприклад, вимоги щодо відмови від ядерної зброї без надання дієвих гарантій безпеки були навіть не завжди враховані. Політичне керівництво України до 2014 року досить формально ставилось до змістового наповнення національно-безпекового законодавства та відповідних програмних документів Президента та Уряду. Це вплинуло на розвиток сектору безпеки і оборони, призводячи до недофінансування програм розвитку та, відповідно, погіршення їх стану і поширення корупції. Система забезпечення національної безпеки також стикалася з проблемою незавершеності формування та неспроможності до аналізу безпекового середовища та своєчасного виявлення загроз. Загалом, політико-правове регулювання у сфері національної безпеки в період російської агресії було інтенсивним, але відставало від дій агресора, що зробило його малоефективним.

Наразі держава завершила підготовку галузевих безпекових стратегій у межах нового циклу стратегічного планування, який розпочався з прийняттям у 2020 році нової редакції Стратегії національної безпеки України [47]. У документах було визначено широкий спектр загроз національній безпеці в різних сферах. Але загрози у контексті збройної агресії були зовсім не на першому плані.

В. М. Лісовський досліджує нормативно-правовий аспект у сфері національної безпеки в контексті «політичної модернізації». Він висловлює спробу надати загальне визначення політичної модернізації, виокремлюючи

основні аспекти, які визначають її сутність. За його думкою, політична модернізація представляє собою зростання здатності політичної системи постійно та успішно адаптуватися до нових вимог соціальних завдань і створювати нові види інститутів. Ці завдання не лише забезпечують контроль над ресурсами, але й створюють канали для ефективного взаємодії між урядом і населенням [22, с. 31].

Загалом сформованість законодавчої бази наразі існує, і це можна вважати перевагою. Законодавча база передбачає механізми управління державою як у звичайних умовах, так і в умовах надзвичайного та воєнного стану, що гарантує безперервність урядування, що є одним із ключових напрямів забезпечення національної безпеки і стійкості. Крім того, ухвалений 2021 р. Закон України «Про основи національного спротиву» [46] заклав підвалини організації територіальної оборони, про значення якої написано у наступному підрозділі.

Основними нормативно-правовими документами з питань національної безпеки є: Конституція України [20], Закон України «Про національну безпеку України» [44], який відповідно до Конституції України визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики щодо захисту від загроз. Базовими нормативно-правовими документами із зазначеної проблеми є Укази Президента, Стратегія національної безпеки України (визначає актуальні загрози національній безпеці України та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів). Також важливі: Стратегія воєнної безпеки України [51], де визначена система поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, принципи і шляхи запобігання їх виникненню; Стратегія кібербезпеки України (документ довгострокового планування, що визначає загрози кібербезпеці України, пріоритети та напрями забезпечення кібербезпеки України з метою захисту) [47]; Стратегія зовнішньополітичної діяльності України (в основі зовнішньополітичної діяльності України лежить стратегічний курс держави на

набуття повноправного членства України в Європейському Союзі (ЄС) та НАТО) [53]. Перевагами стратегій є те, що на дії супротивника передбачені відповіді у військовому, політичному, дипломатичному, економічному вимірах.

Дослідники неодноразово акцентували на недостатній конкретизації понять та принципів національної безпеки України. Вважаємо, що набагато точніше та всеохоплююче визначено поняття національної безпеки у Законі «Про основи національної безпеки» 2003 року, який втратив чинність: «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, охорони дитинства, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, кібербезпеки та кіберзахисту, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам» [45]. Так, це доволі об'ємне тлумачення, яке складно осягнути, коли читаєш, але все ж таки воно висвітлює багатогранність національної безпеки та її значущість у всіх сферах держави та суспільства.

Також у цьому Законі наведено поняття „національні інтереси» — «життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток», а також «загрози національній безпеці» — «наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України» [45]. Ці поняття у чинному Законі не розкриті та описані досить розмито, що не дає уявлення про найважливіші аспекти національної безпеки.

Нормативно-правові акти, що регулюють сферу забезпечення національної безпеки, повинні чітко визначати функції, види та форми діяльності органів державної влади у цьому напрямку, встановлені законодавчим порядком. Зазвичай ці акти вказують, що суб'єкти, відповідальні за забезпечення національної безпеки, утворюються державою і здійснюють свою діяльність від імені держави. Це також означає, що відповідальність за стан національної безпеки несуть як центральні, так і місцеві органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Конкретизація відповідальності та компетенції на різних рівнях управління державою є основою для ефективного забезпечення національної безпеки країни.

В цілому системне вдосконалення законодавства з питань національної безпеки полягає у:

- його приведенні у відповідність із Конституцією України, узгодженні понять та завдань між собою;
- розробленні узгоджених актів щодо формування єдиної державної політики національної безпеки;
- уточненні завдань, функцій і повноважень суб'єктів забезпечення національної безпеки, зокрема в умовах кризових ситуацій;

– сприянні розвитку права міжнародної безпеки та спільного здобутку ЄС у галузі безпеки та їх імплементації у національне законодавство.

Важливо розпочати розробку цілісної системи нормативно-правового забезпечення національної безпеки. Подальше оновлення законодавчої бази державної політики у безпековому напрямі від цілісних законів до відомчих інструкцій має відповідати стратегічним цілям забезпечення національної безпеки України [кришт с.387]. Удосконалення нормативно-правових засад державної політики щодо забезпечення національної безпеки має враховувати міжнародний досвід. Необхідно керуватись нормами ЄС і одночасно проводити адаптацію з наявними європейськими законами. Таким чином удосконалене законодавство має стати своєрідним системо-утворюючим «дороговказом» у сфері забезпечення національної безпеки.

3.3. Роль територіальної оборони в обороноздатності держави в умовах воєнної агресії

3 травня 2022 року було прийнято Закон про внесення змін до Закону України «Про основи національного спротиву» [46], що надає територіальній обороні можливість виконувати завдання в районах проведення воєнних (бойових) дій. Закон також переглянув основні завдання територіальної оборони. Раніше завданням № 1 для територіальної оборони було «своєчасне реагування та вжиття необхідних заходів щодо оборони території та захисту населення на визначеній місцевості до моменту розгортання в межах такої території угруповання військ (сил) або/чи угруповання об'єднаних сил, призначених для ведення воєнних (бойових) дій з відсічі збройної агресії проти України». Тепер цей пункт був виключений, що фактично означає, що територіальна оборона більше не виконує субсидіарних функцій з оборони та захисту. Тепер територіальна оборона відіграє роль, схожу на роль українського війська, і

підрозділи територіальної оборони стають повноцінними бойовими одиницями, здатними самостійно виконувати поставлені бойові завдання [41].

Зауважимо, що статус територіальної оборони хоч і наближений, проте не тотожний статусу ЗСУ. Є відмінності у меті:

- для ЗСУ – оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності;
- для територіальної оборони – підвищення обороноздатності держави, надання обороні України всеохоплюючого характеру, сприяння забезпеченню готовності громадян України до національного спротиву.

На сьогоднішній час ключове законодавче регулювання питань територіальної оборони припадає на Конституцію України, Закон України «Про оборону України» від 06.12.1991 р. та «Про основи національного спротиву» від 27.01.2022 р. Затвердження останнього сприяло заповненню прогалин регулювання тероборони. В умовах збройної агресії цей закон є механізмом реалізації концепції всеосяжної оборони нашої держави.

Поточний геополітичний контекст та зміни в міжнародних відносинах визначають нові завдання та виклики, які потребують детального вивчення питань територіальної оборони. Цей аспект відіграє важливу роль у протидії воєнним загрозам та захисті цивільного населення, територій, природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій. З функціональної точки зору, територіальна оборона забезпечує незалежну зовнішню політику держави, спрямовану на забезпечення миру та можливості взаємовигідного співпрацювання у всіх сферах діяльності з іншими країнами. Ефективна територіальна оборона створює непридатний фон для ворога, зустрічаючи опір не лише на лінії фронту, але й поза нею, де громадяни активно протистоять окупантам.

Безумовно, у боротьбі України з російським агресором значну роль відіграє національний спротив у вигляді тероборони. Становлення Сил територіальної

оборони як виду ЗСУ було досить тривалим і складним. Генеральний штаб довгий час відпрацьовував різні моделі їх функціонування і у 2018 р. було ухвалено рішення створити бригади тероборони, що об'єднуюватимуть батальйони, сформовані за адміністративно-територіальним принципом [62, с. 152].

У Законі України «Про Збройні Сили України», відповідно до змісту ст.1., сказано, що ЗСУ — це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. ЗСУ забезпечують стримування збройної агресії проти України та відсіч їй, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України у випадках, визначених законом, беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом [42].

З'єднання, військові частини і підрозділи ЗСУ можуть залучатися до здійснення заходів правового режиму воєнного і надзвичайного стану, безпеки та захисту критичної інфраструктури, здійснення заходів щодо поведження з військовополоненими в особливий період, заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії [35, с. 422]. Визначення сил територіальної оборони ЗСУ як окремого роду сил ЗСУ представлено в Законі України «Про основи національного спротиву» [46]. Отже, якщо мова йде про територіальну оборону як військову складову Сил територіальної оборони ЗСУ, то все зрозуміло. Але аналіз змісту Закону України «Про національний спротив» показує, що поняття територіальної оборони не обмежується розумінням територіальної оборони лише як складової ЗСУ, її можна розглядати і як [35, с. 423]:

– органи військового управління, військові частини Сил територіальної оборони Збройних Сил України, а також інші сили і засоби сил безпеки та оборони, які залучаються для виконання завдань територіальної оборони (військова складова територіальної оборони);

- систему загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються у мирний час та в особливий період з метою протидії воєнним загрозам;
- складова національного спротиву як комплексу заходів з метою сприяння обороні України шляхом максимально широкого залучення громадян;
- систему державних органів, органів місцевого самоврядування, які залучаються до територіальної оборони;
- добровольчі формування територіальних громад, які залучаються до територіальної оборони та штаби.

Згідно Закону України «Про основи національного спротиву» завданнями територіальної оборони є [46]:

1. Своєчасне реагування та вжиття необхідних заходів щодо оборони території та захисту населення на визначеній місцевості.
2. Участь у посиленні охорони та захисті державного кордону.
3. Участь у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, ліквідації наслідків ведення воєнних (бойових) дій.
4. Участь у підготовці громадян України до національного спротиву.
5. Участь у забезпеченні умов для безпечного функціонування органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та органів військового управління.
6. Участь в охороні та обороні важливих об'єктів і комунікацій, інших критично важливих об'єктів інфраструктури.
7. Забезпечення умов для стратегічного розгортання військ або їх перегрупування.
8. Участь у здійсненні заходів щодо тимчасової заборони або обмеження руху транспортних засобів і пішоходів поблизу та в межах надзвичайних ситуацій.
9. Участь у забезпеченні заходів громадської безпеки і порядку в населених

пунктах.

10. Участь у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану в разі його введення на всій території України або в окремих її місцевостях.

11. Участь у боротьбі з диверсійно-розвідувальними силами.

12. Участь в інформаційних заходах, спрямованих на підвищення рівня обороноздатності держави та на протидію інформаційним операціям агресора.

На широкомасштабну агресію Росії українці відреагували активним вступом до територіальної оборони. Знаково, що лише за перші 10 днів від початку повномасштабного вторгнення до тероборони вступили понад 110 тис. осіб, сформовано понад 450 добровольчих загонів територіальних громад [62, с. 152]. Підрозділи територіальної оборони спільно з армією, іншими військовими формуваннями успішно протистояли і продовжують протистояти російським військам.

Серед проблем науковці зазначають порушену логістику, слабе медичне забезпечення, інформаційний вакуум на передовій, відсутність психологів. Незадовільна взаємодія з іншими частинами, які тримають оборону на лінії зіткнення, ставила під загрозу виконання бойового завдання та життя бійців. Наразі розглядаються пропозиції щодо поліпшення діяльності тероборони. Наприклад, дати більше повноважень батальйонам зі складу бригад, що підвищить самостійність забезпечення підрозділу, його мобільність і відповідальність. В ідеалі підрозділи територіальної оборони України за структурою мають наближатися до стандартів армій НАТО.

Загалом є численні позитивні приклади взаємодії територіальної оборони з підрозділами ЗСУ, зокрема, на Харківщині, Київщині, в інших областях. В Одесі також було створено бригаду, яка обороняє місто з моря [62, с. 155]. Численні випадки успішної взаємодії загонів тероборони з іншими видами збройних сил показали, що обрана правильна тактика організації народного спротиву. Без підтримки тероборонівців було б складно виявляти численні диверсійно-розвідувальні групи.

Отже, героїчний опір українського народу перешкодив реалізації планів загарбників. За підтримки міжнародних союзників, які надають як військову, так і гуманітарну допомогу, українці стають на шляху опору проти ворога, який наразі має перевагу у техніці та живій силі. У захисті України беруть участь всі компоненти національного спротиву: територіальна оборона, рух опору, система військової підготовки громадян. Територіальна оборона базується на принципах територіальності, масовості, єдиноначальності, централізації управління та децентралізації, а також контрольованої автономності застосування сил і засобів. Взаємодія зі Збройними силами України та іншими військовими структурами все частіше демонструє злагодженість, усебічне врахування й використання морально-психологічних факторів.

3.4. Шляхи вдосконалення сфери національної безпеки в умовах війни

Гаазький центр стратегічних досліджень (HagueCentreforStrategicStudies, HCSS), який є одним із провідних аналітичних установ з питань геополітики, оборони і національної безпеки Королівства Нідерланди, опублікував результати дослідницької роботи на тему «Як закінчити війну: розуміння проблем завершення російсько-українського збройного конфлікту» [82]. Дослідники визначили, що протягом 1946–2005рр. у світі відбулося 63 війни. З них 21 % завершилися вирішальною перемогою однієї держави над іншою, 30 % війн закінчилися припиненням вогню і лише 16 % урегулюванням конфлікту через укладення угоди про мир. У 1975–2018рр. 37 % договорів про мир було порушено через відновлення бойових дій [82]. Це свідчить про безперспективність намагання домовитися та велику ймовірність продовження війни після підписання угоди про мир. Тому дії держави мають бути орієнтованими, перш за все, на перемогу та допомогу країн-союзників.

За оцінкою експертів HCSS, в Україні існує можливість перемоги в війні

завдяки визначеності та рішучості українських воїнів, ефективному та стійкому збройному опору нашої держави, підтримці з боку сорока світових держав та координованій військово-гуманітарній допомозі. Однак експерти вказують на зокрема перевагу у кількісному аспекті військової техніки росії, ракетному, артилерійському та іншому озброєнні, включаючи ядерну зброю, а також наявність аерокосмічних військ. Крім того, слід враховувати фактор недостатнього постачання з боку інших держав-членів ЄС і НАТО для України високотехнологічного озброєння. Попри все, експерти вважають, що завдяки мотивації українців наразі у воюючих сторін рівні шанси досягти перемоги [82]. З цього можна зробити висновок про необхідність постійної морально-психологічної підтримки як військових, так і цивільних.

У кадровій політиці слід запровадити верифікацію (перевірку) співробітників, як це проводиться у країнах ЄС. Забезпечити соціальний та правовий захист працівників спецслужб.

В умовах гібридної війни значно підвищилися ризики як для державних установ, так і для простих користувачів інтернету. Бажано створити систему медіаосвіти та медіаграмотності, за якою будуть поглиблювати знання як цивільні, так і військові, держслужбовці тощо. Повний захист інформації можна досягти шляхом досконалого використання новітніх криптологічних сервісів.

У сфері інформаційної безпеки рекомендовано:

- стежити за трафіком (віруси, фейки), налаштовувати посилений захист до важливих інформаційних установ;
- розпочати вироблення «Національної програми протидії інформаційному тероризму»;
- будувати інфопростір на принципах прозорості та права;
- проводити семінари, поширювати інформацію щодо психологічної стійкості до інформаційно-стресових чинників;
- виховання інформаційної культури, навчити суспільство завжди перевіряти достовірність інформації.

Важливою є протидія корупції в усіх сферах державної влади. Необхідно посилити контроль з боку Президента України, Верховної Ради України, відповідних її комісій за діяльністю суб'єктів системи національної безпеки.

Щодо нормативно-правової бази, то, як вже було визначено, там існує багато проблем, які можна вирішити шляхом:

- розроблення та ухвалення проєктів основоположних законів;
- розгалуження структури державних органів національної безпеки з урахуванням їх специфічних особливостей і завдань;
- формування єдиної стійкої системи нормативних актів, що регулюють національну безпеку у різних сферах;
- усунення повторів, прогалин, неточності, суперечностей у нормативних документах, що стосуються безпеки;
- створення єдиного понятійного апарату.

Особливим завданням, яке потребує якнайшвидшого вирішення, є створення системи оцінювання ризиків та загроз. У розвинених країнах національна система оцінювання ризиків є елементом стратегічного планування у сфері національної безпеки. По-перше, необхідно визначити етапи цього процесу:

1. Визначення найбільших загроз для національної безпеки (оцінювання всіх існуючих загроз за критеріями ймовірності й тяжкості наслідків).

2. Поглиблений аналіз можливих наслідків, розробка сценаріїв, моделювання ситуацій.

3. Оцінка спроможностей та можливих уразливостей (оцінка наявних та потенційних спроможностей військової, законодавчої та інших сфер).

4. Створення ситуаційних центрів, які б розробляли географічну інформаційну систему (статистичні дані, моделювання подій тощо).

5. Візуалізація отриманих результатів.

6. Їх постійний моніторинг та повторний аналіз.

Важливим завданням є: покращити фінансове, матеріально-технічне, кадрове забезпечення спецслужби відповідно до загроз та ризиків національній безпеці України.

Очевидно, що необхідно врахувати такі особливості: висновки про події, які відбувалися останнім часом, їх наслідки; оцінити стан наявних подій, чинників та тенденцій, передбачити їх наслідки для безпеки суспільства та держави; оцінити реальні та потенційні можливості національної безпеки, зокрема, військового забезпечення у поєднанні з прогнозами загроз, які можуть виникнути у короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективах.

ВИСНОВКИ

Вочевидь, під час війни деякі стратегічні цілі України має бути переосмислено, переглянуто механізми забезпечення національної безпеки і стійкості та розроблено способи їх вдосконалення. В ході дослідження було зроблено низку важливих висновків, які сприятимуть прискоренню розробки покращеної системи національної безпеки.

1. Були проаналізовані основні підходи науковців до тлумачення поняття «національної безпеки», з'ясовано концепцію парадигми національної безпеки, до якої входить: саме поняття «національна безпека», «загрози», «ризики», «національна стійкість». З'ясовано основні аспекти дослідження національної безпеки: зовнішня безпека та внутрішня безпека, до якої входять: державно-політична, соціальна, економічна, інформаційна та екологічна сфери.

2. Визначені та проаналізовані основні стратегічні напрями державного управління сферою національної безпеки в умовах збройної агресії у зовнішніх та внутрішніх аспектах. Загалом це: успішне здійснення економічних реформ; зниження гострих соціальних протиріч; захист духовних, інтелектуальних та культурних цінностей; підтримка модернізації армії; захист життя, здоров'я, прав та свобод людини; вдосконалення нормативно-правового регулювання. Завданням стратегічного масштабу є акумуляція зовнішніх ресурсів в для утримання соціально-економічної ситуації в період війни та для постачання зброї та воєнної техніки.

3. Було досліджено досвід країн-членів ЄС та НАТО у протидії загрозам національній безпеці. Виходячи з аналізу цього досвіду, основними напрямками вдосконалення за прикладом інших країн може бути:

– детальний опис загроз та основних понять у Стратегії національної безпеки (за прикладом Стратегії національної безпеки Польщі 2021 року);

- в рамках Ради національної безпеки України створити Бюро національної безпеки, яке виконуватиме функції секретаріату Ради, тобто допомагатиме організовувати її роботу й оцінювати ситуацію (за прикладом Ради національної безпеки Польщі);
- обирати кадри на адміністративні посади через відкритий конкурс (Велика Британія, Ісландія, Литва, Франція тощо);
- взяти за основу розробки власної системи оцінювання ризиків і загроз систему оцінювання Великої Британії.

4. Визначено актуальні загрози національній безпеці у внутрішніх та зовнішніх вимірах, систематизовано отриману інформацію та класифіковано у таблиці. У державно-політичній сфері: корупція у органах державної влади, дискредитація країни з боку агресора шляхом акцентування на корупції в Україні; неефективність державного апарату. У інформаційній безпеці це: поширення антиукраїнських наративів; поширення фейків, маніпуляція свідомістю; DDoS-атаки на інформаційні системи державних та приватних установ; вірусні розсилки. У соціальній: зниження доходів населення; падіння якості освіти; зростання безробіття; проблеми у соціально-правовому захисті військових. У економічній: підвищення цін і тарифів, боргова залежність. У екологічній такі загрози, як: загроза галузі атомної безпеки; засмічення ґрунтів, створення умов для засух, погіршення якості води; порушення енергетичної системи.

5. Проаналізовано сучасний стан нормативно-правового забезпечення сфери національної безпеки та визначено низку проблем: недостатня конкретизація понять та принципів національної безпеки України; нечітко визначені функції, види та форми діяльності органів державної влади у цьому напрямку; суперечності у законах та стратегіях тощо.

6. Окрім вищеописаного, нами було розроблено деякі рекомендації щодо вдосконалення сфери національної безпеки у протидії актуальним загрозам,

зокрема: необхідність постійної морально-психологічної підтримки як військових, так і цивільних; запровадити верифікацію співробітників, як це проводиться у країнах ЄС; впровадження системи оцінювання ризиків та загроз тощо. У сфері інформаційної безпеки доцільним буде: розробити «Національну програму протидії інформаційному тероризму»; будувати інфопростір на принципах прозорості та права; поширювати інформацію щодо психологічної стійкості до інформаційно-стресових чинників; сприяти вихованню інформаційної культури. Проблеми нормативно-правового апарату пропонується вирішити шляхом: розроблення та ухвалення проєктів основоположних законів; розгалуження структури державних органів національної безпеки з урахуванням їх специфічних особливостей і завдань; усунення повторів, прогалин, неточностей, суперечностей у нормативних документах, що стосуються безпеки; створення єдиного понятійного апарату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуліна Т. Г. Теоретичні та практичні аспекти функціонування системи національної безпеки США – досвід для України. *Грані*. 2014. № 9. С. 82-86.
2. Абрамов В. І., Ситник Г. П., Смолянчук В. Ф. Глобальна та національна безпека / за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : НАДУ, 2016. 784 с.
3. Акімов А. В. Нормативно-правове регулювання сфери безпеки і оборони України в частині ефективного функціонування органів державної влади України. *Наукові перспективи*. 2023. №12. С. 45-57.
4. Баштанник В. В., Кучерський О. О., Хоміч Ю. Г. Публічноуправлінська діяльність правоохоронних органів в системі забезпечення національної безпеки. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. №2. С. 22-27.
5. Бейкун А. Л. Сучасні проблеми розвитку безпекових і оборонних спроможностей через призму оновленої системи правових координат. *VI Молодіжний науковий юридичний форум: збірник*. 2023. С. 104-108.
6. Білий В. І., Михальчук В. М. Основні напрями забезпечення національної безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. №17, с. 92 - 98.
7. Благодарний А. М., Кононець О. О. Стратегічні комунікації у секторі національної безпеки і оборони України. *Young scientist*. 2023. №1. С. 5-9.
8. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. праці. Київ : НІСД, 2016. 528 с.
9. Глущенко О. О. Функція забезпечення безпеки держави в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. 2023. №1. С. 53-56.
10. Головка А. А. Громадянське суспільство як суб'єкт протидії загрозам національній безпеці в інформаційній сфері : автореф. дис. ...канд. політ. наук : 21.01.01. Київ. 2019. 20 с.

11. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки : монографія. Київ : НІСД, 2010. 288 с.
12. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення : монографія / Криштанович М. Ф., Пушак Я. Я., Флейчук М. І., Франчук В. І. Львів : Сполом, 2020. 418 с.
13. Житник О. М. Формування державної політики національної безпеки в умовах трансформацій у військовій сфері : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. МАУП. Київ, 2021. 347 с.
14. Журнал «Національна безпека і оборона». Політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії / за заг. ред. Ю. Якименка. Київ : Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, 2022. №3-4 (189-190). 122 с.
15. Журнал «Національна безпека і оборона». Російсько-український конфлікт: від повномасштабної війни до вирішення конфлікту і повоєнного відновлення / за заг. ред. Ю. Якименка. Київ : Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, 2023. №1-2 (191-192). 221 с.
16. Журнал «Національна безпека і оборона». Стратегічні партнери України / за заг. ред. Ю. Якименка. Київ : Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, 2023. №3-4 (193-194). 153 с.
17. Зозуляк В. В. Національна безпека України в умовах військової агресії Росії : диплом. робота за освіт.-кваліф. рівнем «магістр» : спец. 8.18010014. Тернопіль, 2017. 113 с.
18. Зюзя О. В., Абрамов В. І. Удосконалена базова модель міждержавного протиборства з урахуванням сучасних тенденцій російсько-української війни. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2679> (дата звернення: 22.10.2023).
19. Кобець Ю. Менеджмент в системі національної безпеки. Одеса, 2022. С. 38 - 43.

20. Конституція України: від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

21. Кравчук О.Ю. Створення системи забезпечення політичної безпеки України в межах цілісної політики національної безпеки. *Наукові праці з державного управління*. 2010. Том 131. Вип. 118. С. 73-76.

22. Лісовський В. М. Модернізація національної безпеки України в умовах війни з Росією. *Політикус* : наук. журнал. 2021. № 6. С. 30–36.

23. Літвін Л. А. Моделі національної безпеки: досвід для України. *Політичне життя*. 2017. № 1-2. С. 107-110.

24. Лобко В. В. Сучасний стан та проблеми правового забезпечення національної безпеки в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. №6. С. 30-36.

25. Манжай О. В., Манжай І. А. Сучасні тенденції у вітчизняному секторі забезпечення безпеки інформації. *Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми* : зб. матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф., м. Харків, 27 трав. 2022 р. Харків, 2022. С. 52-54.

26. Маркович Х. М. Національна безпека України: понятійно-категоріальне осмислення. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія юридична*. 2023. Вип.38. С. 10-15.

27. Медвідь Ф. Національна безпека і національні інтереси України в глобалізованому світі. *Вісник Львівського університету. Серія: історична*. 2017. Спецвипуск. С. 781–789.

28. Медвідь Ф., Чорна М. Безпекова політика України в умовах зовнішньої агресії: нормативно-правове забезпечення. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2015. Вип.5-6 (79-80). С. 117-126.

29. Мельниченко Б., Фігель Н. Основні підходи до розуміння поняття «Національна безпека». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2021. №2 (30). С. 68-72.

30. Мосейко А. Г. Публічне адміністрування у сфері національної безпеки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2019. 220 с.
31. Мосейко А. Г., Негодченко В. О. Досвід Сполучених Штатів Америки щодо публічного адміністрування в сфері національної безпеки. *Міжнародне право. Право і суспільство*. 2019. №4. С. 323-329.
32. Мотайло О. В. Основні концептуальні підходи до сутності поняття «національна безпека». *Право та державне управління*. 2019. №4. С. 288-293.
33. Мотайло О. В. Ризики та загрози національній безпеці. *Актуальні питання у сфері державного управління. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.. Серія: Державне управління*. 2020. Т.3 (70). №5. С. 116-121.
34. Національні системи оцінювання ризиків і загроз: кращі світові практики, нові можливості для України : аналіт. доп. / за заг. ред. О. О. Резнікової. Київ : НІСД, 2020. 84 с.
35. Озерна І. Місце і роль територіальної оборони в обороноздатності держави в умовах воєнної агресії. *Приватно-правові та публічно-правові відносини: проблеми теорії та практики в умовах воєнної агресії* : збірник матеріалів II Міжнародної науково–практичної конференції, м. Кропивницький, 07 жовтня 2022 року. Кропивницький, 2022. С. 420-424.
36. Павленко І., Нагірний В., Потапенко В., Малярєвський Є. Аналіз загроз національній безпеці у сфері внутрішньої політики (експертне опитування). *Центр внутрішньополітичних досліджень, НІСД*, 2023. URL : <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.06> (дата звернення: 20.10.2023).
37. Паливода В. Затвердження нової редакції Стратегії національної безпеки Республіки Польща. *НІСД*. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-05/strategy-poland-niss.pdf> (дата звернення: 10.12.2023).
38. Перепелиця Г. М. Україна – Росія: війна в умовах існування : монографія. Київ : Стилос, 2017. 880 с.
39. План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення: 10.12.2023).

40. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV. *Законодавство України : офіц. портал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 10.10.2023).

41. Про внесення змін до Закону України «Про основи національного спротиву» щодо надання можливості територіальній обороні виконувати завдання в районах ведення воєнних (бойових) дій : Закон України від 3 травня 2022 року № 2237-IX. *Законодавство України : офіц. портал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2237-IX#Text> (дата звернення: 22.11.2023).

42. Про Збройні Сили України : Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1934-XII. *Законодавство України : офіц. портал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12> (дата звернення: 10.10.2023).

43. Про Національний координаційний центр кібербезпеки : Указ Президента України від 07.06.2016 № 242. *Законодавство України : офіц. портал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/242/2016#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

44. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

45. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 № 964 IV (втратив чинність). *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 39, ст.351.

46. Про основи національного спротиву : Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021, № 41, ст.339.

47. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України №392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 07.10.2023).

48. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 26.08.2021 № 447/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013> (дата звернення: 03.09.2023).

49. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. *Законодавство України : офіц. портал.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>

50. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості» : Указ Президента України від 27 вересня 2021 року № 479/2021. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/5017.html> (дата звернення: 20.10.2023).

51. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України №121/2021. *Законодавство України : офіц. портал.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0022525-21> (дата звернення: 03.09. 2023).

52. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» : Указ Президента України №56/2022. *Законодавство України : офіц. портал.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text> (дата звернення: 07.09.2023).

53. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України» : Указ Президента України від 26.08.2021 № 448/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017> (дата звернення: 03.09.2023).

54. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-ХІІ. *Законодавство України : офіц. портал.* URL.: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2229-12> (дата звернення: 10.10.2023).

55. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 532 с.

56. Резнікова О. О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України. *НІСД.* 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/stratichnyy-analiz-bezpekovo-ho-seredovishcha-ukrayiny> (дата звернення: 01.10.2023).

57. Рубан А. В. Аналіз загроз державній безпеці України. *Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика*. Харків : НУЦЗУ, 2019. С. 109–110.
58. Рубан А. В. Державне управління у сфері національної безпеки України : дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.05. Харків, 2019. 256 с.
59. Руснак І. С., Хижняк В. В. Національна безпека та підвищення обороноздатності України в контексті нових викликів і загроз. *Стратегічна панорама*. 2015. № 1. С. 12–20.
60. Саган О. В. Протидія медіа-інформаційному тероризму як питання національної безпеки України : дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01. Київ, 2021. 224 с.
61. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Харків : Фоліо, 2017. 496 с.
62. Сегеда С., Машталір В. Територіальна оборона України як феномен національної військової історії. *Український історичний журнал*. 2022. №4. С. 148-158.
63. Сиволап Л. А. Теоретичні аспекти національної безпеки країни та вплив на неї економічної безпеки. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія : Економічні науки*. Маріуполь, 2014. Вип. 27. С. 55–62.
64. Ситник Г. П. Актуальні питання підвищення ефективності державного управління у сфері національної безпеки України. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2014. № 1. С.3-25.
65. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : підруч. Київ : НАДУ, 2012. 544 с.
66. Ситник Г. П. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2010. 208 с.
67. Сіцинський Н. А. Стратегічні пріоритети державного управління забезпечення національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері в умовах військової агресії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 19. С. 93-96.

68. Скрипник О. Роль Ради Безпеки ООН у врегулюванні військових конфліктів. *Уманська старовина*. 2021. Вип. 9. С.61-70.
69. Сокурєнко В. В. Актуальні питання протидії загрозам безпеки інформації в умовах агресії Російської Федерації. *Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми* : зб. матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф., м. Харків, 27 трав. 2022 р. Харків, 2022. С.11-12.
70. Соснін О. Розуміння сутності національної безпеки: світоглядно-понятійні й науково-теоретичні засади (частина 1). URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/rozuminnya-sutnosti-natsionalnoyi-bezpeky-svitoglyadno-ponyatijni-j-naukovo-teoretychni-zasady-chastyna-1> (дата звернення: 20.09.2023).
71. Спільна декларація про підтримку України від 12 липня 2023 р. *Інтернет-Представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-pro-pidtrimku-ukrayini-84277> (дата звернення: 20.11.2023).
72. Стрельбицька Л. М., Стрельбицький М. П. Соціально-правовий захист особового складу сектору безпеки і оборони України в сучасних умовах. *Інформація і право*. 2022. №3(42). С. 89-96.
73. Ткаченко О. В., Євтушенко І. В. Удосконалення нормативно-правового регулювання сфери безпеки і оборони в умовах військової агресії. *Честь і закон*. 2022. №3 (89). С. 61-66.
74. Формула миру Президента Володимира Зеленського. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/19/45/a0284f6fdc92f8e4bd595d4026734bba_1691475944.pdf (дата звернення: 20.11.2023).
75. Фролов В. С., Семененко В. М. Організація територіальної оборони України в умовах гібридної війни з Росією. *Наука і оборона*. 2021. №2. С. 8-16.
76. Хатнюк Ю. А. Аналіз сучасних загроз національній безпеці України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. 43. С.65-68.

77. Шевченко М. М., Зозуля О. С., Храпач Г. С., Лепіхов А. В. Російсько-українська війна : особливості реалізації загроз державному суверенітету України та перспективи виходу з війни. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. Київ, 2022. №2 (75). С. 6-15.

78. Brown H. Thinking About National Security. Defense and Foreign Policy in a Dangerous World. Colorado, 1983. P. 4.

79. Chandler D. Resilience and human security: The post-interventionist paradigm. *Security Dialogue*. 2021. 43(3). P. 213–229.

80. Definitions of Community Resilience: An Analysis: A CARRI Report. *Community and Regional Resilience Institute*. 2013. URL: <https://s31207.pcdn.co/wp-content/uploads/2019/08/Definitions-of-community-resilience.pdf> (дата звернення: 18.11.2023).

81. Pavlenko T., Korabel M. The national security field under conditions of armed aggression of the Russian Federation against Ukraine in 2022. *Journal of Geography, Politics and Society*. 2022. №12(3). P. 51–58.

82. Sweijjs T., Bertolini M. How wars end War terminations: insights for the Russia-Ukraine War. *Hague Centre for Strategic Studies*. 2022. URL: <https://hcss.nl/wp-content/uploads/2022/05/How-> (дата звернення: 22.09.2023).